

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece u Srbiji

Izdavač

CENTAR ZA PRAVA DETETA
Beograd, Dositejeva 4
<http://www.cpd.org.yu>
cpd@eunet.yu

Za izdavača
Ljubomir Pejaković, direktor

Urednik svih izdanja
Vesna Dejanović

Dizajn i priprema
Omnibus, Beograd

Štampa
Dedraplast, Beograd

Tiraž
300 komada

ISBN
86-83109-36-4

Štampanje ove publikacije omogućio je *Save the Children UK, Program za Srbiju.*

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece u Srbiji

Vesna Dejanović

Ljubomir Pejaković

Centar za prava deteta
Beograd, 2006.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

SADRŽAJ

Osnovne informacije o projektu 'Mreža monitora prava romske dece'	 09
O publikaciji	 11
OPŠTI POLOŽAJ ROMA U SRBIJI	 13
Demografski podaci	 13
Lična dokumenta	 14
Mesto stalnog nastanjenja i uslovi stanovanja romskih porodica	 14
Radni status i izvori prihoda	 15
Obrazovanje	 15
Zdravlje	 16
DOSTUPNOST PODATAKA - ISKUSTVA SA TERENA	 17
Sistem obrazovanja	 17
Zdravstvene ustanove	 20
Sistem socijalne zaštite	 21
Opštinske službe i pravosudni organi	 23
DEMOGRAFSKI PROFIL - ROMI U SUBOTICI, BEOGRADU, KRAGUJEVCU, NIŠU I VRANJU	 24
OPŠTI USLOVI ODRASTANJA ROMSKE DECE - Rezultati ankete sa 630 romskih porodica	 27
PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ	 27
Prebivalište	 27
Broj članova domaćinstva	 27
Broj dece u porodici	 28
Stambeni uslovi	 30
Obrazovni status roditelja romske dece	 30
Radni status roditelja romske dece	 31

PRAVO NA OBRAZOVANJE	33
Predškolsko obrazovanje	33
Obuhvat programima pripreme za polazak u školu	33
Pravo na regresiranu cenu boravka u predškolskim ustanovama	35
Osnovno obrazovanje	35
Obuhvat osnovnim obrazovanjem - upisani u prvi razred	35
Obuhvat osnovnim obrazovanjem - završili osnovnu školu	36
Školski uspeh	37
Mere podrške socijalno ugroženim grupama učenika	38
Srednje obrazovanje	39
Obuhvat srednjim obrazovanjem - upisani u prvi razred	39
Obuhvat srednjim obrazovanjem - završili srednju školu	40
Specijalno obrazovanje/škole za obrazovanje odraslih	40
Specijalne osnovne škole - učešće romske dece	40
Specijalne srednje škole - učešće romske dece	41
Škole za obrazovanje odraslih	41
Drugi pokazatelji	42
Napuštanje školovanja - zvanični podaci	42
Napuštanje školovanja - iskazi roditelja	43
Polna struktura	44
SOCIJALNA I PORODIČNOPRAVNA ZAŠTITA	45
Materijalno obezbeđenje porodice (MOP)	45
Pravo na dečji dodatak	46
Pravo na roditeljski dodatak - zvanični podaci	47
Povremena novčana naknada - zvanični podaci	48
Zaštita dece bez roditeljskog staranja - zvanični podaci	49
ZDRAVLJE	52
Vakcinacije	52
Dokumentacija	53
Usluge patronažne službe	53
Usluge lečenja	54
Drugi podaci	55

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

DRUGI PODACI	.....	56
Upis u matične knjige	.....	56
Odgovornost roditelja - sankcije	.....	56
Dečji rad	.....	57
Mediji i publikacije na romskom jeziku	.....	58
Aktivnosti lokalnih institucija usmerene na unapređenje položaja Roma	.....	58
SAŽETAK SRPSKI	.....	61
SAŽETAK ROMSKI	.....	65
SAŽETAK ENGLESKI	.....	69

Save the Children si angluno maškarthemutno lačhodipasko čidipe andar Bari Britanija, savi bućarel palo lačhipe e čavorrengo. Ando them ande savo vi majdur si harnjarde e manušikane čačimata:

- amen rodas čačipe pale sa jekh čavorro te avele bahtalo, sasto thaj čaćuno čavorikanipe
- čačimasko trajo e čavorrengo čovas ando maškaripe sa kolesko sova bućaras
- ketane čavorrenca ažutisaras o čerdipe majlače themesko pale ađesutne thaj avrune generacije.

*****

Save the Children je vodeća međunarodna dobrotvorna organizacija iz Velike Britanije koja radi za dobrobit dece. U svetu u kojem su deci i dalje uskraćena osnovna ljudska prava:

- mi se zalažemo za pravo svakog deteta da ima srećno, zdravo i sigurno detinjstvo
- stvarnost života dece stavljamo u centar svega što radimo
- zajedno sa decom pomažemo stvaranje boljeg sveta za sadašnje i buduće generacije

*****

Save the Children is the UK's leading international children's charity. In a world which continues to deny children their basic human rights:

- we champion the right of all children to a happy, healthy and secure childhood
- we put the reality of children's lives at the heart of everything we do
- together with children, we are helping to build a better world for present and future generations

Save the Children UK, SEE Programme

Serbia Country Programme

20, Ljutice Bogdana str.

11 000 Belgrade

Serbia & Montenegro

Phone/Fax: (381 11) 3671 476; (381 11) 3671 477

office@scfukbgd.org.yu

www.savethechildren.org.uk

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Publikacija

'Više od nezvanične procene - položaj romske dece'
nastala je kao rezultat projekta 'Mreža monitora prava romske dece' (2005)
koji je realizovao Centar za prava deteta.

'Mreža monitora prava romske dece' je deo šireg trogodišnjeg projekta **Inkluzivno obrazovanje romske dece u Srbiji** čiji je nosilac **britanska organizacija Spasimo decu (Save the Children UK)**. Projekat se realizuje iz sopstvenih sredstava organizacije, kao i iz donacija Vlade Velike Britanije i Vlade Luksemburga. Osim ovog projekta, u sklopu programa Inkluzivnog obrazovanja, sprovode se još dva projekta:

- Razvoj modela dobre prakse u Srbiji: 2005/06 - Subotica; 2006/07 - Pirot
- Promocija modela dobre prakse u zemljama regionala, 2006-2008

Svi projekti realizuju se u sklopu zajedničkih dugoročnih ciljeva:

1. svoj romskoj deci obezbeđen pristup obrazovanju,
2. sva romska deca uživaju pravo na inkluzivno, kvalitetno i kulturno relevantno redovno obrazovanje.

Osnovne informacije o projektu 'Mreža monitora prava romske dece'

Projekat je realizovan od jula 2005. godine do marta 2006. godine sa ciljem:

- 1. razvoja metodologije prikupljanja i analize podataka o položaju romske dece oslanjajući se na prava deteta kao osnovni okvir,**
- 2. osnaživanja romskih aktivista za sistematski pristup problematici položaja romske dece,**
- 3. formiranja baze relevantnih i specifičnih pokazatelja kao osnov za podsticanje i praćenje usmerenih lokalnih akcija za unapredjenje položaja romske dece.**

Terensko istraživanje je sprovedeno u 5 gradova - Subotica, Beograd (opštine Palilula, Obrenovac i Čukarica), Kragujevac, Niš i Vranje.

Prikupljanje podataka vršeno je na osnovu posebno pripremljenih upitnika koji su se odnosili na sledeće institucije/ustanove na lokalnom nivou:

- škole (redovne osnovne i srednje škole, specijalne osnovne i srednje škole, škole za obrazovanje odraslih);
- centre za socijalni rad;
- zdravstvene ustanove (domovi zdravlja, bolnice, zavodi za zaštitu zdravlja);
- opštinske i pravosudne organe.

Osim prikupljanja zvanično raspoloživih informacija izvršeno je i anketiranje ukupno 630 romskih porodica.

Od jula do decembra 2005. godine prikupljanje podataka obavili su obučeni monitori:

1. Nikolić Stevan, Subotica - Edukativni centar Roma,
2. Bajramša Demiri, Subotica - Edukativni centar Roma,
3. Dimović Nada, Subotica - Edukativni centar Roma,
4. Bašić Oliver, Subotica - Edukativni centar Roma,
5. Bunjaku Muhamet, Subotica - Edukativni centar Roma,
6. Mitrović Živojin, Beograd - Romsko srce,

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

7. Nevena Marinković, Beograd - Romsko srce,
8. Ilić Ljiljana, Beograd - Društvo za unapredjenje romskih naselja,
9. Ilić Rozalija, Kragujevac - Romski informativni centar,
10. Ilić Emilija, Kragujevac - Romski informativni centar,
11. Mustafić Refika, Niš - Romski edukativni centar,
12. Mustafić Dušica, Niš - Romski edukativni centar,
13. Ramić Zvezdan, Vranjska banja - Romski kulturni centar,
14. Silistarević Nebojša, Vranjska banja - Romski kulturni centar.

O publikaciji

Publikacija koja je pred vama predstavlja doprinos upotpunjavanju podataka o položaju romske dece u Srbiji. S obzirom na to da iznosi informacije sakupljene u Subotici, Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Vranju, **namenjena je prvenstveno svim akterima u tim lokalnim sredinama koji su uključeni (ili imaju nameru da se uključe) u akcije unapređivanja stanja prava romske dece.**

Istovremeno, **publikacija može da posluži i drugima kao model za prikupljanje i analizu podataka.** Jedino konkretni i valjni pokazatelji mogu da budu osnov za adekvatne i usmerene akcije koje treba da proizvedu pozitivnu promenu. Samo sa pouzdanim i lokalno relevantnim pokazateljima je moguće pratiti stvarne efekte lokalnih programa i akcija.

Prezentovani podaci nisu opterećivani interpretacijama i komentarima već su primarno (kada god je to imalo smisla) stavljani u kontekst procenjene zastupljenosti romske manjine u ukupnom stanovništvu Srbije, odnosno u kontekst položaja opšte populacije dece.

U prvom, kraćem delu publikacije, dat je sažet pregled već postojećih informacija o opštem položaju Roma.

Drugi, veći deo, nudi konkretne i detaljne rezultate terenskog istraživanja u sklopu ovog projekta:

- dostupnost informacija na terenu (pregled 'otvorenosti' sistema koji su bili uključeni u analizu);
- opšte uslove odrastanja romske dece u analiziranom uzorku (prebivalište, broj članova domaćinstva i broj dece u porodicama, stambeni uslovi, obrazovni i radni status roditelja);
- obrazovanje (obuhvat, mere podrške sistema, napuštanje školovanja, polna struktura);
- zdravlje (vakcinacije, dokumentacija, usluge patronažne službe, usluge lečenja);
- socijalna i porodičnopravna zaštita (materijalno obezbeđenje porodice, dečiji dodatak, roditeljski dodatak, povremena novčana naknada, zaštita dece bez roditeljskog staranja i dece sa smetnjama u razvoju);
- druge podatke (upis u matične knjige, odgovornost roditelja, dečji rad, mediji, aktivnosti lokalnih institucija).

Kada god je to bilo moguće podaci dobijeni od lokalnih ustanova i institucija (zvanični podaci) dopunjavani su podacima koji su rezultat ankete romskih porodica (iskazi ispitanika).

Ovim istraživanjem nisu obuhvaćene aktivnosti međunarodnih organizacija i lokalnog civilnog sektora

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

koje su u funkciji unapređenja položaja Roma. **Predmet našeg interesovanja bila je primarno mera onoga što država preduzima u sklopu svojih obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije o pravima deteta i drugih relevantnih međunarodnih ugovora.**

OPŠTI POLOŽAJ ROMA U SRBIJI

Demografski podaci

Prema rezultatima iz popisa 1991. godine u Srbiji je živelo 140.237 lica romske nacionalnosti, dok rezultati popisa stanovništva sprovedenog 2002. godine pokazuju da je taj broj znatno manji - 108.193, što predstavlja 1,44% ukupne populacije Srbije.

Od ovog ukupnog broja, 79.136 (73.18%) registrovano je u centralnoj Srbiji, a 29.957 (27.67%) u Vojvodini. Prema podacima, najviše Roma živi u Beogradu (17.75%), Leskovcu (6.46%), Nišu (4.85%) i Vranju (4.30%).

Podaci dobijeni popisom ne smatraju se relevantnim pokazateljem stvarnog broja Roma koji žive u Srbiji. S jedne strane, smatra se da je to posledica socijalne mimikrije (značajan broj Roma izbegava da prizna svoju nacionalnost zbog postojećih predrasuda i diskriminacije), a s druge strane realne su sumnje da izvestan broj Roma nije objektivno ni obuhvaćen popisom.

Prema procenama romskih lidera u Srbiji živi između 700.000 i 900.000 Roma, dok se procene istraživača i demografa kreću između 400.000 i 450.000 Roma.

U istraživanju "Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji"¹ se došlo do podatka da u Srbiji ima 593 naselja² u kojima je nastanjeno ukupno 247.591 Roma (81.32% - Romi starosedeoci i 18.68% - Romi raseljeni sa Kosova). U proseku, u svakom naselju živi 417 porodica. Istraživači prepostavljaju da na ovaj način nije obuhvaćeno oko 30% Roma koji ne žive u romskim naseljima (mahalama) ili oni koji žive u manjim naseljima. Na osnovu ovog istraživanja moglo bi se prepostaviti da u Srbiji živi oko 320.000 Roma.

U Srbiji je zvanično registrovano 19.551 raseljenih Roma sa Kosova. Prethodno citirano istraživanje registrovalo je 46.238 lica što je vrlo blizu drugim procenama koje govore da se oko 50.000 Roma raseljenih sa Kosova nalazi u Srbiji.³

¹ "Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji", Savezno Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002

² Naselje je definisano kao mesto u kome živi ukupno više od 100 stanovnika ili više od 15 porodica.

³ UN OCHA Belgrade, Humanitarian Situation and Strategy 2003, November 2002

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

U septembru 2000. godine nemačke i vlasti Srbije i Crne Gore su potpisale sporazum o vraćanju i preuzimanju državljana dve zemlje koji su obavezni da napuste teritoriju jedne od tih država jer više nemaju osnova za legalan boravak. Prema podacima IOM-a iz Beograda, od avgusta 2000. do novembra 2004. godine, u Srbiju se dobrovoljno vratilo 10.924 lica. Ne zna se koliki je broj prinudno vraćenih (deportovanih) Roma (koji se vraćaju i iz drugih zapadnoevropskih zemalja).

Lična dokumenta

Veliki broj Roma u Srbiji nije registrovan i nema osnovna lična dokumenta. Položaj raseljenih Roma s Kosova je posebno težak jer pored problema u vezi s dobijanjem lične karte, imaju teškoća i u dobijanju karte za raseljena lica, što je neophodno da bi dobili humanitarnu pomoć. Ne postoje sveopšti statistički podaci u vezi sa stvarnim brojem ili procentom Roma koji se nalaze u ovakvoj situaciji. Istraživanjima, koja je u Beogradu sproveo Oxfam, ustanovljeno da 39,5 % Roma nema ispravne lične karte. Pored toga, 56 % raseljenih Roma nema registracione karte za raseljena lica.⁴

Mesto stalnog boravka i uslovi stanovanja romskih porodica

Većinu Roma u Srbiji čini urbano stanovništvo. Praktično da nema grada ili varošice, izuzev nekoliko u zapadnoj Srbiji, u kojoj nisu registrovana romska naselja. Međutim, bilo da stanuje u gradu ili na selu, veliki deo romske populacije živi u krajnje lošim stambenim uslovima. Reč je o veoma siromašnim i nehigijenskim naseljima bez adekvatne infrastrukture, uz često veliku udaljenost od osnovnih društvenih delatnosti.

Većina Roma nema odgovarajuću dokumentaciju o vlasništvu nad svojim domovima ili zemlji iako sebe smatraju vlasnikom prostora u kojem stanuju (58.30%). Stanarsko pravo ima svega 5% porodica, kao podstanari ili bez stalnog boravišta 9.8% romskih porodica, dok 26.05% živi u neuslovnim kućercima.⁵

⁴ Iz "Strategije za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima", Savezno ministarstvo za ljudska i manjinska prava

⁵ Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji, Savezno ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002

Stambeni prostor svojom veličinom gotovo po pravilu ne odgovara potrebama mnogočlanih romskih porodica. Prema istom, gore navedenom izvoru, prosečna romska porodica ima nešto preko 5 članova (5.32). Više od polovine porodica ima preko 5 članova, a 7.90% su izuzetno brojne (preko 11 članova). Tek 20% porodica koristi stambeni prostor koji je veći od 75 kvm, jedna četvrtina prostora od 41-75 kvm, druga četvrtina između 26-40 kvm, dok 16% živi u prostoru od 25 kvm.

Radni status i izvor prihoda

Romske porodice se u podjednakom procentu izdržavaju iz prihoda po osnovu stalnog zaposlenja (18.4%), sezonskih poslova (18.2%) i socijalne pomoći/dečjeg dodatka (18.3%). Ukupno gledano, preko 2/3 Roma nema stalno zaposlenje. Oni koji rade najčešće imaju najniži stepen kvalifikacije i najlošije plaćena radna mesta.

Obrazovanje

Obrazovni status Roma je vrlo nizak. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku 1/5 registrovanih Roma je nepismeno, ukupno 1/5 ima nepotpunu osnovnu školu a nešto manje od 1/3 ima završenu osnovnu školu.

	Nepismeni	1-3 razreda	4-7 razreda	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Visoko obrazovanje	Nepoznato	Ukupno
broj	15.130	8.815	21.709	21.404	5.760	145	84	741	73.788
procenti	20.5%	11.95%	29.42%	29.01%	7.81%	0.2%	0.11%	1%	100%

Srednju školu ima nešto manje od 8% Roma, dok je procenat sa višom i visokom školom ukupno bitno ispod 1%.

Strategija za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima polazi od podatka da ima uverljivih indicija da veliki broj romske dece uopšte ne pohađa školu ili je napušta već u trećem ili četvrtom razredu (a neretko u prvih nekoliko meseci prvog razreda što posebno važi za romske devojčice). Posebno ozbiljan problem je nesrazmerno veliki broj romskih đaka u tzv. specijalnim školama (procenjuje se da 80% od ukupnog broja dece u tim školama su Romi).

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

U istraživanju "Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji" su raspoložive preciznije informacije. Tu se iznosi podatak da se broj romske dece koja redovno pohadaju školu povećao na 48.4%.⁶ Znatno je manji broj onih koji povremeno pohadaju nastavu (6.6%), a broj onih koji nisu uopšte uključeni u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja je i dalje stabilan - 17.1%.

Kada je reč o dostupnosti obrazovnih ustanova, procena je da je za decu u čak 20% naselja školska ustanova gotovo potpuno nedostupna (dislocirana i prostorno segregirana naselja do kojih nema dobrih puteva i gde ne postoji redovan prevoz).

Zdravlje

Generalno posmatrano nema valjanih podataka o zdravstvenom stanju Roma. Osnovne procene oslanjaju se na činjenicu da značajan procenat romskog stanovništva živi u naseljima u kojima su higijensko-sanitarni uslovi ispod minimuma stambenih standarda kao i na podatke iz istraživanja vezanih za osnovne higijenske navike. Pretpostavke o ugroženosti zdravlja Roma oslanjaju se i na činjenicu da siromaštvo u kome žive svakako određuje i način i kvalitet svakodnevne ishrane. Epidemiološka situacija u romskim naseljima u Srbiji je nedovoljno poznata iako su široko rasprostranjene ocene da se u njima najčešće javljaju respiratorne, crevne i parazitarne zarazne bolesti.⁷ S druge strane, postoje i ocene da su Romi relativno zdrava populacija obzirom na veoma loše uslove života.⁸ Teškoće u ostvarivanju prava na zdravlje neretko su vezane i za administrativne barijere, s obzirom na to da nemali broj Roma nema potrebnu dokumentaciju (zdravstvenu knjižicu).

⁶ Što je znatno više u odnosu na podatak da samo 7% romske dece pohađa školske ustanove: "Denied Future", Save the Children, London 2001

⁷ Prema procenama epidemiologa, učestalost crevnih zaraznih bolesti u romskoj populaciji je deset puta veća nego u opštoj populaciji (podaci se odnose na Beograd - iz izveštaja "Zdravlje Roma", OXFAM, kancelarija u Beogradu, 2003).

⁸ Treba, međutim, imati u vidu i da je u tradicionalnoj romskoj porodici bolest nešto stidno. Osoba se smatra bolesnom jedino ako legne u krevet, sve ostalo nije bolest.

DOSTUPNOST PODATAKA - ISKUSTVA SA TERENA

Osnovnu pretpostavku za praćenje položaja romske dece (kao i uostalom stanja prava deteta uopšte) predstavlja sistem evidencije podataka po relevantnim indikatorima kao i njegova dostupnost.

U daljem tekstu biće dat sažeti pregled dostupnosti zvaničnih podataka po sistemima, a u odnosu na parametre koji su relevantni za ostvarivanje prava obuhvaćenih ovim istraživanjem. Pregled predstavlja neposredan rezultat iskustava sa terena.

- » Generalna je ocena da postojeći mehanizmi ne obezbeđuju sistem evidencije na način koji omogućava ekonomično i transparentno sticanje uvida u stanje ostvarivanja prava romske dece u praksi. Neposredna iskustva sa terena, međutim pokazuju da je moguće doći do pouzdanijih podataka, ali (ovog momenta) gotovo samo i isključivo kao rezultat dodatnog i posebnog angažovanja stručnih službi. U tom smislu ovo istraživanje predstavlja mali iskorak jer u pojedinim oblastima stvara osnov da se ocena položaja romske dece postepeno pomera sa nivoa grubih procena na nivo relativno pouzdanih podataka. Istovremeno, neposredan uvid u način na koji su pojedini sistemi obezbedivali tražene podatke pokazuje da se postojeći sistem evidencije uz minimalne korekcije i bez većih dodatnih zahteva na nivou prakse može staviti u funkciju praćenja unapređenja položaja Roma, odnosno romske dece.

Sistem obrazovanja

Predškolske ustanove - u pravilu imaju sistem evidencije koji može da omogući uvid u:

- broj romske dece koja su obuhvaćena predškolskim obrazovanjem,
- broj romske dece koja su obuhvaćena programima pripreme za polazak u školu,
- broj romske dece koja ostvaruju pravo na regresiranu cenu boravka.

Iako predškolske ustanove po svim gore navedenim parametrima ne vode zvanično evidenciju po nacionalnoj osnovi, način formiranja baze podataka omogućava prikupljanje relevantnih (lokalno specifičnih) informacija *uz dodatno angažovanje službi*.

Predškolske ustanove koje su bile obuhvaćene ovim istraživanjem su najčešće bile spremne na saradnju.⁹ Komunikacija sa monitorima je bila po pravilu otvorena i korektna.

---

⁹ Predškolske ustanove u beogradskim opštinama Palilula i Obrenovac su jedine koje su obezbedile samo ukupne podatke bez pokazatelja koji se odnose na romsku decu.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Osnovne škole - pretežno imaju sistem evidencije koji omogućava pouzdano sticanje uvida *samo* u odnosu na *ukupne brojeve po nekim* od osnovnih parametara. Obezbeđivanje podataka o ostvarivanju prava romske dece na obrazovanje bilo je moguće samo *uz posebno i dodatno angažovanje (pretežno) stručnih službi* u školama.

Komunikacija sa monitorima je najčešće bila otvorena i korektna, iako se beleže pojedinačni primeri potpunog odsustva spremnosti za saradnju i odbijanja pružanja bilo kakvih informacija. Najveće teškoće u prikupljanju podataka su rezultat činjenice da škole po pravilu nemaju efikasan i pregledan sistem evidencije, tako da je za upotpunjavanje liste za jednu školu bilo potrebno i nekoliko posebnih sastanaka.

Pregled dostupnosti podataka po pojedinačnim parametrima

redni br.	Parametar analize	Raspoloživost podataka
01	Ukupan broj - upisani u 1. razred	100% škola
02	Ukupan broj - završili 8. razred	100% škola
03	Upisani u 1. razred - romska deca	94% škola
04	Upisani u 1. razred - romska deca/polna struktura	94% škola
05	Završili 8. razred - romska deca	94% škola
06	Završili 8. razred - romska deca/polna struktura	94% škola
07	Napuštanje osnovnog obrazovanja	
	a) ukupan broj	70% škola
	b) polna struktura	66% škola
	c) broj romske dece	67% škola
	d) polna struktura - romska deca	67% škola
08	Popravni ispiti	
	a) ukupan broj učenika	83% škola
	b) broj romske dece	74% škola
09	Ponavljanje razreda	
	a) ukupan broj učenika	84% škola
	b) broj romske dece	76% škola
10	Testovi za upis u srednje škole	
	a) ukupan broj učenika	96% škola
	b) broj romske dece	91% škola
11	Materijalna podrška socijalno ugroženim učenicima	67% škola

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Specijalne osnovne škole - po pravilu imaju dobru i dostupnu evidenciju koja omogućava uvid u:

- broj i polnu strukturu romske dece koja se upisuju u specijalne osnovne škole (sve škole u uzorku),
- broj i polnu strukturu romske dece koja završavaju specijalne osnovne škole (sve škole u uzorku),
- prosečni uzrast romskih učenika u odnosu na druge učenike (70% škola iz uzorka),
- broj romske dece kojima se obezbeđuje dodatna materijalna podrška (65% škola iz uzorka).

Kontaktirane škole pokazale su visok stepen saradljivosti i otvorenosti.

Srednje škole - slično osnovnim školama, srednje škole pretežno imaju sistem evidencije koji omogućava pouzdano sticanje uvida *samo* u odnosu na *ukupne brojeve po nekim* od osnovnih parametara. Svaki drugih zahtev zahteva posebno angažovanje stručnih službi.

Specijalne srednje škole - imaju dobru i dostupnu evidenciju koja omogućava uvid u:

- broj i polnu strukturu romskih učenika koji upisuju srednje specijalne škole,
- broj i polnu strukturu romskih učenika koji završavaju srednje specijalne škole.

Kontaktirane škole pokazale su visok stepen saradljivosti i otvorenosti.

Škole za obrazovanje odraslih - imaju dobru i dostupnu evidenciju koja omogućava uvid u:

- broj i polnu strukturu romske dece koja upisuju škole za obrazovanje odraslih,
- broj i polnu strukturu romske dece koja završavaju škole za obrazovanje odraslih,
- broj romske dece mlađe od 15 godina koja pohađaju škole za obrazovanje odraslih.

Kontaktirane škole pokazale su visok stepen saradljivosti i otvorenosti.

Zdravstvene ustanove

Lokalne zdravstvene ustanove (domovi zdravlja, dečje bolnice - dečja odjeljenja pri bolnicama, zavodi za zaštitu zdravlja) *ni po jednom od parametara nemaju raspoložive podatke* koji su od značaja za analizu ostvarivanja prava romske dece na zdravlje.

Ocena je da sistem zdravstvene zaštite generalno ima relativno dobar mehanizam dokumentacije i evidencije ali se njegovi potencijali ne koriste da bi se došlo do specifičnijih podataka.¹⁰

---

¹⁰ S obzirom na činjenicu da iz zvaničnih izvora nije bilo moguće doći ni do kakvih podataka, ovaj segment istraživanja se značajnim delom oslanja na kvalitativne aspekte i ocene/impresije zdravstvenih radnika.

Kontaktirane službe su po pravilu bile otvorene za saradnju iako postojeći sistem evidencije nije pružao gotovo nikakvu osnovu za obezbeđivanje konkretnijih podataka.

Sistem socijalne zaštite

Centri za socijalni rad u sklopu svoje redovne delatnosti vode i evidenciju o merama i aktivnostima koje preduzimaju u skladu sa postojećim pravilnikom o evidenciji. Na takav način je moguće dobiti niz podataka iako specifični podaci koji su posebno relevantni za ostvarivanje prava deteta najčešće traže *dodatno angažovanje službi*. U praksi nije uvek dovoljno jasno da li je to samo posledica nedovoljne ažurnosti u evidenciji¹¹ ili po određenim parametrima evidencija uopšte i nije predviđena. Vodenje evidencije po nacionalnoj osnovi nije predviđeno pravilnikom o evidenciji mada način organizacije rada i proces dokumentacije sam po sebi nije smetnja za to. Za potrebe ovog istraživanja u stručni radnici u centrima su pokazali polovičnu spremnost da analiziraju svoju dokumentaciju / praksu i sa tog stanovišta, mada je evidentna disproporcija u količini obezbedenih ukupnih podataka i podataka relevantnih za romsku decu.¹²

Saradnja sa centrima za socijalni rad je po pravilu bila korektna iako nisu sve službe pokazale podjednaku zainteresovanost i spremnost da ulože dodatni napor u obezbeđivanju specifičnih podataka.

---

¹¹ Evidentno je da postoje razlike među pojedinačnim centrima za socijalni rad u ažuriranju podataka. Podaci koji su dobijeni pretežno su se odnosili na 2004. godinu, mada su pojedinačne službe raspolagale relativno sredenim podacima za tekuću godinu (2005) u kojoj su skupljani podaci. Ukupni obezbedeni podaci sa teritoriju Grada Beograda odnosili su se samo na 2003. godinu.

¹² Najpreciznije podatke u odnosu na većinu parametara obezbedili su centri za socijalni rad iz Subotice, Kragujevca i Vranja.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Pregled dostupnosti po pojedinačnim parametrima

redni br.	Parametar analize	Raspoloživost podataka		
		Precizan podatak	Procena	Nema podataka
01	Ukupan broj: korisnici MOPa - porodice	Svi centri		
02	Korisnici MOPa - romske porodice	3 centra	2 centra	2 centra
03	Ukupan broj: korisnici MOPa - deca	Svi centri		
04	Korisnici MOPa - romska deca	3 centra	/	4 centra
05	Ukupan broj: naknada za tudu negu i pomoć	Svi centri		
06	Naknada za tudu negu i pomoć - romska deca	3 centra	/	4 centra
07	Ukupan broj: povremena novčana naknada	Svi centri		
08	Povremena novčana naknada - romska deca/porodice	3 centra	1 centar	4 centra
09	Razlozi smeštaja romske dece u institucije	4 centra	/	3 centra
10	Ukupan broj: smeštaj u hraniteljske porodice	6 centra	/	1 centar
11	Smeštaj u hraniteljske porodice - romska deca	3 centra	1 centar	3 centra
12	Ukupan broj: realizovana usvojenja	Svi centri		
13	Realizovana usvojenja - romska deca	5 centara	/	1 centar
14	Ukupan broj: neposredna starateljstva	Svi centri		
15	Neposredna starateljstva - romska deca	4 centra	/	3 centra
16	Ukupan broj: starateljstvo drugog lica	Svi centri		
17	Starateljstvo drugog lica - romska deca	3 centra	/	4 centra
18	Ukupan broj: lišenje roditeljskog prava	4 centra	/	3 centra
19	Lišenje roditeljskog prava - romska deca	4 centra	/	3 centra
20	Ukupan broj: pravo na profesionalno osposobljavanje	5 centara	/	2 centra
21	Pravo na profesionalno osposobljavanje - romska deca	2 centra	/	5 centara
22	Ukupan broj: deca sa smetnjama u razvoju	Svi centri		
23	Deca sa smetnjama u razvoju - romska deca	5 centara	/	2 centra
24	Ukupan broj: mere - deca sa smetnjama u razvoju	4 centra	/	3 centra
25	Mere - romska deca sa smetnjama u razvoju	2 centra	/	5 centara
26	Ukupan broj: ostale mere	Svi centri		
27	Ostale mere - romska deca	2 centra	/	5 centara

Opštinske službe i pravosudni organi

Posle zdravstvenih ustanova, opštinske službe i pravosudni organi su drugi po 'zatvorenosti' postojećeg sistema evidencije. Ova ocena se ne odnosi nužno na kooperativnost konkretnih službi već i na sam sistem dokumentacije koji pruža vrlo malo mogućnosti za dodatna pretraživanja po drugim osnovima osim onih koji su već predviđeni postojećim parametrima. Ono što, takođe, čini posebnu teškoću jeste rasutost podataka po brojnim službama i nedovoljna transparentnost nadležnosti.¹³

Pregled dostupnosti po pojedinačnim parametrima

redni br.	Parametar analize	Raspoloživost podataka
01	Broj dece na opštini	Sve opštine raspolažu podatkom
02	Broj romske dece	Samo 1 od 7 opština ima podatak ¹⁵
03	Procena broja romske dece	Samo 2 opštine od 7 raspolažu okvirnim procenama
04	Ukupan broj novorodenih upisanih u matične knjige	Sve opštine raspolažu podatkom
05	Novorodena romska deca upisana u matične knjige	Ni jedna opština nema podatak niti raspolaže okvirnim procenama
06	Ukupan broj dece razvrstane u skladu sa Pravilnikom o razvrstavanju	6 od 7 opština raspolaže podatkom
07	Romska deca razvrstavana u skladu sa Pravilnikom o razvrstavanju	2 od 7 opština raspolažu podatkom
08	Ukupan broj - deca korisnici prava na dečji dodatak	Sve opštine raspolažu podatkom
09	Romska deca korisnici prava na dečji dodatak	1 od 7 opština raspolaže podatkom
10	Ukupan broj porodica korisnika roditeljskog dodatka	Sve opštine raspolažu podatkom
11	Romske porodice korisnici roditeljskog dodatka	2 od 7 opština raspolažu podatkom
12	Evidencija o interno raseljenih Romima na opštini	Samo 1 opština raspolaže preciznim podatkom, 3 opštine barataju grubim procenama, 3 opštine nemaju podatke
13	Evidencija o deportovanim romskim porodicama na opštini	Ni jedna opština ne raspolaže podatkom
14	Ukupni podaci: Prekršajne mere - zanemarivanje roditeljske dužnosti	4 od 7 opština (sudija za prekršaje) obezbeđuje podatke
15	Prekršajne mere prema Romima zbog zanemarivanja roditeljske dužnosti	2 od 7 opština (sudija za prekršaje) obezbeđuje podatke
16	Ukupni podaci - sudske mere: lišenje/ograničenje roditeljskog prava	2 od 7 opštinskih sudova obezbeđuju podatke
17	Sudske mere roditeljima romske dece: lišenje/ograničenje roditeljskog prava	Ni jedan od 7 opštinskih sudova ne obezbeđuje podatke
18	Podaci o sudske merama zbog kršenja prava romske dece po osnovu diskriminacije	1 od 7 opštinskih sudova obezbeđuje precizan podatak

¹³ Najprecizniji podaci dobijeni su u opštinskim i pravosudnim organima u Kragujevcu i Vranju. Najmanju spremnost za saradnju u obezbeđivanju podataka pokazale su beogradske opštine uključene u ovo istraživanje.

¹⁴ Što je rezultat saradnje sa civilnim sektorom u sklopu lokalnih pozitivnih mera u funkciji unapređenja položaja Roma.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

DEMOGRAFSKI PROFIL

ROMI U SUBOTICI, BEOGRADU, KRAGUJEVCU, NIŠU I VRANJU

Kao osnovu za sticanje uvida u razmer učešća romske dece u ostvarivanju pojedinačnih prava, izdvojili smo raspoložive podatke Republičkog zavoda za statistiku iz popisa sprovedenog 2002. godine za opštine koje su bile predmet naše analize.

Prema rezultatima zvaničnog popisa Romi u Srbiji čine 1.45% populacije.

U opštinama u kojima je realizovano naše istraživanje, Romi čine 2.32% stanovništva prema zvaničnim podacima.

	Subotica	Beograd ¹⁵	Kragujevac	Niš	Vranje	Ukupno
Ukupno stanovništvo	148.401	395.385	85.630	122.339	87.288	839.043
Romi	1.454	6.929	1.154	5.687	4.244	19.468
procenti	0,98%	1,75%	1,35%	4,76%	4,86%	2,32%

Procenat Roma u ukupnom broju stanovništva najveći je u Vranju i Nišu a najmanji u Subotici.

Ako se kao osnov za procenu stvarnog broja Roma uzme razlika između podataka zvaničnog popisa (108.193) i procene demografa (400.000 - 450.000), dolazi se do okvirne pretpostavke da je popisom registrovan broj Roma najverovatnije 4 puta manji od stvarnog broja. Teško je (i nedovoljno pouzdano) tvrditi da se takav pristup može apsolutno primeniti pojedinačno na svaku od analiziranih lokacija. *S druge strane, može se reći da postoji verovatnoća da je ukupan broj Roma u selektovanim sredinama i 4 puta veći, tj. da se ukupni procenat Roma u gradovima u kojima je istraživanje vršeno kreće od 2.32 - 9.28%.*

Rezultati zvaničnog popisa u 2002. godini pokazuju da je udeo romske dece u ukupnom broju dece u Subotici, Beogradu, Kragujevcu, Vranju i Nišu ukupno 3.5% što je jedan i po puta više od ukupnog udela Roma u broju stanovnika u ovim gradovima.¹⁶

¹⁵ Opštine Palilula, Obrenovac i Čukarica. U svim tabelama u ovom poglavlju, podaci se navode za Beograd uvek se odnose na ove tri opštine.

¹⁶ Interesantno je primetiti da sa uzrastom opada učešće romske dece u ukupnom broju dece.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

	0 - 4	5 - 9	10 - 14	15 - 19	Ukupno
Opšta populacija dece - broj	48.423	55.322	61.632	71.276	236.653
Romska deca - broj	2.347	2.140	1.931	1.854	8.272
Romska deca - procenat	4,85%	3,87%	3,13%	2,60%	3,50%

S obzirom na to da je udeo romske dece u ukupnom broju dece veći od udela svih Roma u ukupnom broju stanovništva, posredno može da se zaključi da su Romi 'mlada' manjinska grupa od opšte populacije. Istovremeno, ovaj podatak ipak ne možemo da koristimo argumentovano kao dodatni ponder u proceni stvarnog broja Romske dece, tako da ostajemo na stavu *da postoji verovatnoća da je ukupni broj Romske dece u selektovanim sredinama 4 puta veći, tj. da procenat Romske dece realno prevazilazi registrovanih 3.50% i može da ide i do 14.00%*.

Procenat koji čine romska deca u ukupnom broju dece po gradovima

Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
2,09%	3,61%	1,26%	4,13%	7,50%

Zvanični podaci popisa iz 2002. pokazuju da je udeo koji romska deca čine u ukupnom broju dece evidentno najveći u Vranju (7.5%) što je gotovo 6 puta više nego u Kragujevcu gde je taj procenat najmanji u uzorku (1.26%).

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

OPŠTI USLOVI ODRASTANJA ROMSKE DECE

Rezultati ankete sa 630 romskih porodica

PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ

Životni standard

• Prebivalište

Uzorak romskih porodica koje su ušle u analizu obuhvatio je najvećim delom porodice sa stalnim prebivalištem, mnogo manje porodice sa statusom izbeglih lica, a najmanje one koji su u kategoriji deportovanih.

	Stalno prebivalište	Raseljeni	Deportovani	Čergari
Učestalost	505	100	24	1
Procenat	80,16%	15,88%	3,81%	0,16%

■ Gotovo jedna petina romskih porodica nema stalno mesto prebivališta.

U apsolutnim brojevima, ali i procentualno, najviše deportovanih romskih porodica anketirano je u Vranju i Kragujevcu, dok je broj raseljenih romskih porodica najveći u Subotici.¹⁷

• Broj članova domaćinstva

U 630 anketiranih romskih porodica u 5 gradova živi ukupno 3.263 članova. Ukupni prosečan broj članova po jednoj porodici/domaćinstvu je 5.25.

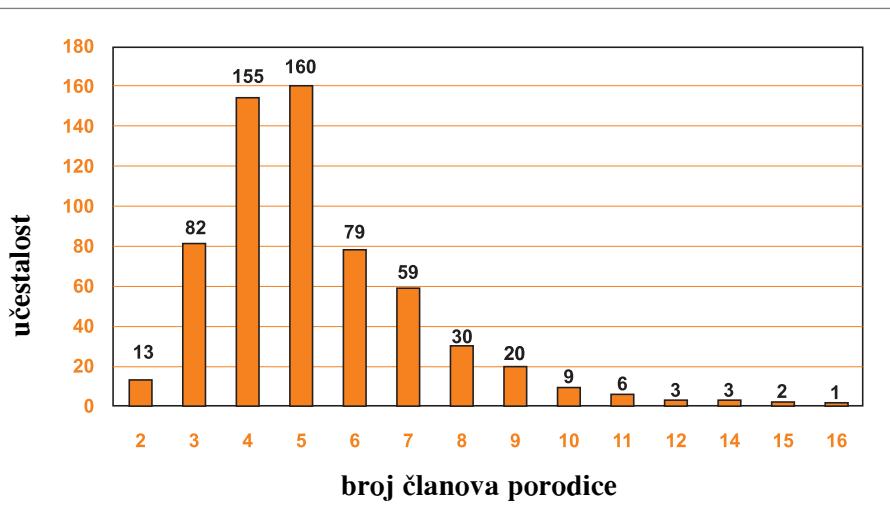
¹⁷ S obzirom na to da relevantne lokalne institucije ne raspolažu zvaničnim podacima o broju raseljenih i deportovanih Roma, ne može se reći da li je struktura uzorka reprezentativna, tj. da li je stvarno broj deportovanih porodica u Vranju i Kragujevcu veći nego na ostalim lokacijama, odnosno da li je broj interna raseljenih Roma najčešće boravi na teritoriji opštine Subotica.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Prosečan broj članova domaćinstva	6,27	5,67	4,24	5,07	5,46

Prosečno, romske porodice su najmnogobrojnije u Subotici (6.27) a najmanje članova imaju u Kragujevcu (4.24).

Broj članova porodice - distribucija učestalosti

Romske porodice koje su obuhvaćene istraživanjem najčešće imaju 5, a potom 4 člana. Podjednak je broj porodica sa 6 i 3 člana, a nešto manje sa 7 i 8 članova. Porodice sa 9 članova češće su nego porodice sa samo 2 člana, a potom slede porodice sa 9 do 16 članova.

• Broj dece u porodici

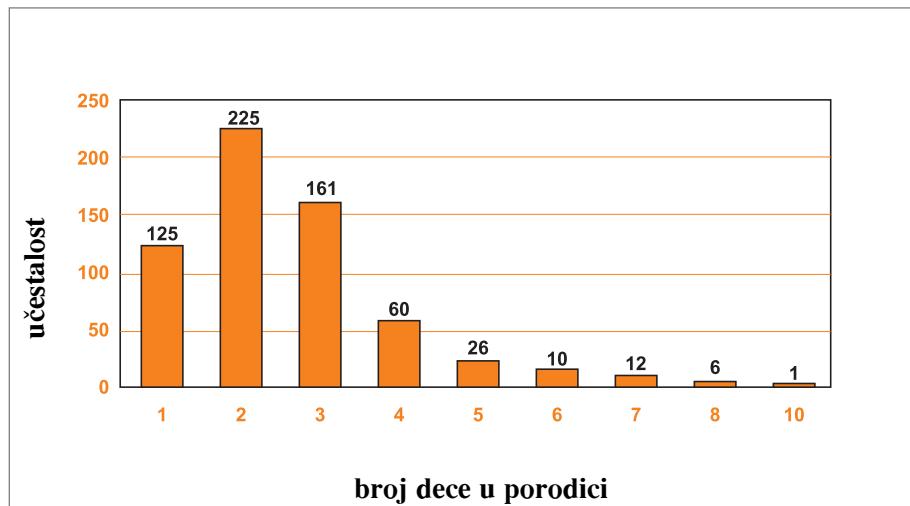
U 630 romskih anketiranih porodica živi ukupno 1.678 dece, u proseku 2.66 dece po porodici.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Prosečan broj dece u porodici	3,03	3,12	1,94	2,66	2,37

Romske porodice u Beogradu i Subotici u proseku imaju najviše dece, potom slede porodice iz Niša i Vranja, a najmanji prosečan broj dece u porodici nalazimo u Kragujevcu.

Broj dece u porodici - distribucija učestalosti

■ Romska deca odrastaju u porodicama koje u proseku imaju više dece nego što imaju porodice iz opšte populacije.¹⁸

Romske porodice najčešće imaju dvoje i troje dece. Nešto ređe imaju jedno dete a dva puta ređe u odnosu na taj broj imaju četvoro dece. Potom po učestalosti slede porodice sa petoro i šestoro dece, i na kraju najmanji broj onih koji imaju sedmoro, osmoro i desetoro dece.

¹⁸ Prosečan broj dece po porodici u Srbiji kreće se od 1.3 - 1.5, već u zavisnosti od izvora.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

• Stambeni uslovi

Najmanji procenat porodica iz uzorka (3.2%) živi u vlastitom stanu u stambenoj zgradbi. Nešto manje od jedne desetine porodica (8.96%) ima status podstanara, dok čak 15.2% živi u nehigijenskim divljim naseljima. Ono što na prvi pogled može da zbuni je podatak da je 70.08% anketiranih porodica izjavilo da živi u 'vlastitoj kući'. Ovako izolovano posmatrana ova informacija može da posluži i kao primer kako prihvatanje prostog podatka bez šireg konteksta može da dovede do pogrešnih interpretacija i maskiranja stvarnog stanja. Reč je, naime, o 'vlastitoj kući' koja u faktičkom (ali i psihološkom) smislu to svakako jeste. Ono što, međutim, daje drugo svetlo jeste činjenica da je u najvećem broju slučajeva reč o kućama koje imaju status nelegalnih i neuslovnih objekata i koje su smeštene u perifernim delovima grada sa lošom komunalnom infrastrukturom.

• Obrazovni status roditelja romske dece¹⁹

Na upit o obrazovnom statusu odgovorilo je nešto manje anketiranih očeva i majki nego što je bio ukupni uzorak anketiranih porodica - 681 majka i 591 otac.

Dobijeni rezultati u celini pokazuju da je obrazovni profil očeva nešto bolji nego što je to obrazovni profil majki. Očevi dva puta češće imaju završenu srednju, odnosno višu/visoku školu nego majke. Istovremeno, majke dva puta češće nemaju školu uopšte, odnosno za trećinu ređe imaju nepotpunu, odnosno, završenu osnovnu školu.

¹⁹ Dobijeni rezultati nešto su bolji nego što pokazuju druga istraživanja. To je verovatno posledica nedovoljne reprezentativnosti uzorka s obzirom na to da je ovo istraživanje u većoj meri obuhvatilo urbane Rome nego što su to slučaj u drugim istraživanjima.

Obrazovni status roditelja izražen u procentima

	Majka	Otac
Bez škole	24,60%	11,34%
Nepotpuna osnovna škola	28,80%	20,81%
Osnovna škola	33,17%	41,46%
Srednja škola	12,62%	24,70%
Viša/visoka škola	0,81%	1,69%

Preko polovine romske dece odrasta uz majke koje nemaju završenu osnovnu školu (bez škole u potpunosti ili sa nepotpunom školom, što najčešće znači tek 2-3 razreda). Trećina dece ima majku za potpunom osnovnom školom, a tek nešto više od jedne desetine ima majke sa srednjim obrazovanjem. Majke sa višim ili visokim obrazovanjem u našem uzorku ima samo petoro od ukupno 1.678 romske dece (0.81% - svako 123. dete).

Jedna trećina romske dece iz našeg uzorka ima očeve bez osnovnog obrazovanja (u potpunosti ili sa nepotpunom osnovnom školom). Otac svakog četvrtog romskog deteta ima završenu osnovnu školu, a samo četvrtina dece raste uz očeve sa srednjim obrazovanjem. Samo desetoro od 1.678 dece ima oca sa višim/visokim obrazovanjem.

• Radni status roditelja romske dece

Roditelji romske dece su najčešće nezaposleni - 77.45% očeva i 92.67% majki.

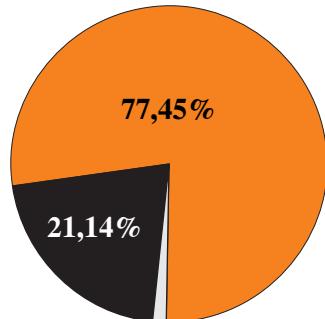
Samo 21.14% očeva i 7.00% majki ima stalno zaposlenje. Ako se izuzme 1.51% očeva i 0.33% majki koji su u penziji, svi ostali nemaju stabilan izvor prihoda.

- Romska deca rastu u porodicama u kojima majke i očevi imaju značajno niži obrazovni nivo nego što je obrazovni nivo roditelja u opštoj populaciji.

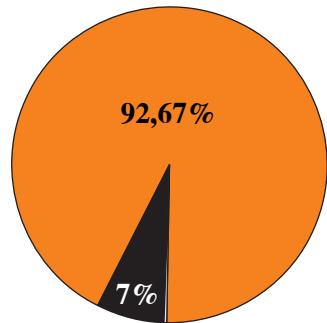
Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Više od 3/4 romske dece živi u porodicama koje nemaju stabilan izvor prihoda.

očevi

majke

Najčešće navođeni izvori zarade su:

- povremeni / privremeni (po pravilu) fizički poslovi i
- skupljanje sekundarnih sirovina.

Vrlo mali procenat (0.33%) se izjasnio da živi isključivo od prošenja.

PRAVO NA OBRAZOVANJE

Predškolsko obrazovanje

- Obuhvat programa pripreme za polazak u školu
  - Zvanični podaci

Analiza zvaničnih podataka predškolskih ustanova pokazuje da se učešće dece romske nacionalnosti u ukupnom broju dece koja su obuhvaćena redovnim programima pripreme za polazak u školu kreće od 2.95 - 4.86%.

Zvanični podaci

	Subotica	Beograd - Čukarica	Beograd - Palilula	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj dece	1.460	732	700	950	932	882
Broj romske dece	71	32	/	28	31	37
Procenat romske dece	4,86%	4,37%	5-10% (procena)	2,95%	3,33%	4,20%

Najveće učešće romske dece evidentira se u Subotici, nešto manje na Beogradskoj opštini Čukarica i u Vranju, a najmanje u Nišu i Kragujevcu.

Ako se ovi podaci porede sa zvaničnim podacima popisa iz 2002. godine (koji se odnose na udeo koji romska deca imaju u ukupnom broju dece uzrasta 5-9 godina), moglo bi se na prvi pogled zaključiti da je obuhvat romske dece programima pripreme za školu čak dva puta veći nego što je njihova zastupljenost u populaciji.²⁰ Ovakav pravac zaključivanja naravno

■ Učešće romske dece u ukupnom broju dece na programima pripreme za polazak u školu je značajno manje ako se ono posmatra u odnosu na procenjenu procentualnu zastupljenost romske manjinske zajednice u ukupnom broju stanovnika Srbije.

²⁰ Na primer, u Subotici prema popisu, romska deca uzrasta 5-9 godina čine 2,2% od ukupnog broja dece tog uzrasta.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Od 5 analiziranih lokacija, samo se u dva grada realizuju programi pripreme za polazak u školu koji su posebno namenjeni romskoj deci a sprovode ih zvanične institucije.²²

■ Obuhvat programima pripreme romske dece za polazak u školu statistički značajno je povezan sa obrazovanjem roditelja i mestom prebivališta.

nije sasvim logičan, već je pre potvrda stava da zvanični podaci popisa nisu pravi pokazatelj broja Roma. S druge strane, u nekim sredinama (kao što su Niš i Vranje) učešće romske dece u pripremnim programima značajno je manji čak i od zvaničnih podataka iz popisa²¹ koji, prema procenama demografa, evidentiraju tek četvrtinu romske populacije.

• Iskazi roditelja

Analiza iskaza ukupno 630 anketiranih romskih domaćinstava pokazuje da između 11.22% do 53.33% porodica ima decu koja nikada nisu bila uključena u redovni program pripreme za polazak u školu.²³

Iskazi romskih porodica

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Nijedno deťe iz porodice nije prošlo program pripreme za polazak u školu	53,33% porodica	39,06% porodica	36,28% porodica	40,71% porodica	11,22% porodica

Najveći procenat porodica čije ni jedno dete nikada nije išlo u 'pripremni razred' nalazimo u Subotici, nešto manje u Nišu, Beogradu i Kragujevcu, a najmanje u Vranju.

Značajno veći obuhvat programima pripreme za polazak u školu nalazimo među romskom decom koja imaju stalno prebivalište u odnosu na decu iz raseljenih i deportovanih porodica.

Deca čiji roditelji imaju više od osnovne škole značajno češće su uključena u programe pripreme za polazak u školu.

²¹ Niš - 4.58%, Vranje - 7.93%

²² U Kragujevcu se realizuje jedan program, a u Subotici 4 programa (zajednička aktivnost civilnog sektora i zvaničnih ustanova).

²³ Način popunjavanja anketnih upitnika ne obezbeđuje podatak o broju dece već samo o tome iz koliko porodica ni jedno dete nikada nije išlo u 'pripremni razred' (uključujući podatak o tome iz koliko porodica su samo neka ili sva deca prošla program pripreme za polazak u školu).

- **Pravo na regresiranu cenu boravka u predškolskim ustanovama**

Analiza zvaničnih podataka predškolskih ustanova pokazuje da se učešće broja romske dece u ukupnom boju dece koja ostvaruju pravo na regresiranu cenu boravka kreće u rasponu od 0.73 - 2.40% (prosek - 1.33%).²⁴

Zvanični podaci

	Subotica	Beograd - Čukarica	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj dece	3.870	1.783	3.050	4.259	48
Broj romske dece	93	20	32	31	17
Procenat romske dece	2,40%	1,12%	1,05%	0,73%	35,42%

Proporcionalno najviše romske dece ostvaruje pravo na regresiranu cenu boravka u predškolskim ustanovama u Subotici, dva puta manje u Beogradu i Kragujevcu, a najmanje u Nišu.

Osnovno obrazovanje

- **Obuhvat osnovnim obrazovanjem - upisani u prvi razred**

U 80 osnovnih škola u 5 gradova u školskoj godini 2005/06 upisano je ukupno 6.859 prvaka, od čega je 521 učenik romske nacionalnosti (7.6%).

■ Izloženi podaci pokazuju da je proporcija romske dece koja ostvaruju pravo na regresiranu cenu boravka vrlo niska, naročito kada se imaju u vidu drugi ekonomski i socijalni pokazatelji vezani za romsku populaciju. S druge strane, ovako niska proporcija delimično je posledica i činjenice da je učešće broja romske dece u ukupnom broju dece koja borave u predškolskim ustanovama u statističkom smislu gotovo zanemarljivo.

²⁴ Visok procenat zastupljenosti romske dece u ovoj kategoriji u Vranju posledica je činjenice da je ukupan broj dece (u odnosu na druge opštine) koja plaćaju samo deo cene boravka u predškolskim ustanovama izuzetno mali.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Zvanični podaci (uzorak od ukupno 80 osnovnih škola - školska godina 2005/06)

	Subotica	Beograd ²⁵	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj upisanih prvaka	1.307	1.849	1.006	2.047	650
Broj romske dece	120	162	22	142	75
Procenat romske dece	9,18%	8,76%	2,19% ²⁶	6,94%	11,54%

Procenat romske dece među prvacima kreće se između 2.19 do 11.54% (najveći u Vranju a najmanji u Kragujevcu). Ne može se sa sigurnošću tvrditi da li je to samo posledica različite proporcionalne zastupljenosti romskog stanovništva u analiziranim opštinama ili i nekih drugih faktora. Ono što je evidentno, međutim, jeste (slično kao i kod obuhvata programima pripreme za polazak u školu) to da je proporcija romske dece u prvim razredima značajno veća od zvaničnih podataka o proporciji romske dece u ukupnom broju dece relevantnog uzrasta, odnosno, značajno manja ako se posmatra u odnosu na procenjeni broj/procenat romske dece (u odnosu na ukupan broj).

• Obuhvat osnovnim obrazovanjem - završili osnovnu školu

U ukupno 81 osnovnoj školi u istim gradovima u kojima je vršeno istraživanje u školskoj godini 2004/05 osmi razred je završilo ukupno 7.810 učenika, od čega je 144 učenika romske nacionalnosti (1.84%).

²⁵ Opštine Čukarica, Palilula i Obrenovac.

²⁶ Realno je očekivanje da je procenat stvarno nešto veći obzirom da nepotpunost podataka koje su škole obezbedile, a imajući u vidu i iskaze romskih porodica. Specifičnost ovog podatka može se posmatrati i u kontekstu procene da u Kragujevcu postoji vrlo veliki broj Roma koji se izjašnjavaju kao Srbi.

Zvanični podaci (uzorak od ukupno 81 osnovne škole - školska godina 2004/05)

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj koji su završili 8 razred	1.358	2.088	1.245	2.487	632
Broj romske dece	9	58	21	43	13
Procenat romske dece	0,66%	2,78%	1,69%	1,73%	2,06%

Procenat romske dece među osmacima se kreće između 0.66 i 2.78% (najveći u Beogradu a najmanji u Subotici).

Interesantno je primetiti da Subotica i Vranje imaju u relativnim razmerama najveći obuhvat romske dece u prvim razredima osnovne škole u odnosu na druge analizirane sredine, a da je razmara onih koji završavaju osmi razred bitno manja (posebno u Subotici). Sa velikim stepenom uverenja se može tvrditi da je relativno visoka razmara upisane romske dece u prvi razred u ovim gradovima direktna posledica kontinuiranih aktivnosti civilnog sektora na podizanju nivoa svesti o značaju obrazovanja među romskom populacijom (što uključuje i niz drugih pratećih aktivnosti podrške).

• Školski uspeh

Na osnovu dostupnih podataka iz ukuno 76 škola za period od (pretežno) poslednjih pet godina nalazimo da je među učenicima koji su ponavljali razred (913) čak 30.78% romske dece (281).²⁷

■ Srazmerno učešće broja romske dece u ukupnom broju dece je četiri puta manji na završetku nego na početku osnovnog obrazovanja

■ Akcije usmerene na podršku uključivanju Roma u obrazovanje pozitivno utiču na porast obuhvata osnovnim obrazovanjem

²⁷ Nisu sve škole obezbedile pregled za period od 5 godina, tako da se ovi podaci ne mogu smatrati apsolutno pouzdanim, ali su dovoljno reprezentativni da omoguće sticanje uvida u razmer pojave.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Romska deca značajno češće ponavljaju razred nego što bi se očekivalo s obzirom na njihovu srazmernu zastupljenost u ukupnom broju učenika osnovnih škola, što se može indirektno ali pouzdano smatrati pokazateljem (prosečno) slabije školske uspešnosti Romske dece u odnosu na opštu populaciju.

■ Romska deca su značajno češće korisnici mera materijalne podrške socijalno ugroženim kategorijama učenika nego što su srazmerno zastupljeni u ukupnom broju dece obuhvaćene osnovnim obrazovanjem u sredinama (školama) koje su bile uključene u ovo istraživanje.

Zvanični podaci (na uzorku od 76 škola koje vode evidenciju - period analize: pretežno poslednjih 5 godina)

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj učenika koji su ponavljali razred	240	250	124	107	192
Broj romske dece	40	99	16	61	65
Procenat romske dece	16,67%	39,60%	12,90%	57,00%	33,85%

Najveći procenat romskih đaka među onima koji ponavljaju razred nalazimo u Nišu, a potom u Beogradu, a najmanji u Kragujevcu.

Podaci dobijeni od samih roditelja u našem uzorku ispitivanja pokazuju da među romskom decom ima najviše učenika čiji je uspeh dobar (OŠ - 54.46%, SŠ - 55%), upola manje sa vrlodobrim uspehom (OŠ - 21.19%, SŠ - 23.75%), podjednako odličnih (OŠ - 10.59%, SŠ - 5%) i dovoljnih (OŠ - 10.78%, SŠ - 11.25%), a najmanje sa nedovoljnim uspehom (OŠ - 1.11%, SŠ - 0).

• Mere podrške socijalno ugroženim grupama učenika

Među merama materijalne podrške socijalno ugroženim grupama učenika škole/lokalne institucije najčešće obezbeđuju besplatnu užinu, zatim školski pribor i knjige, mnogo ređe besplatnu rekreativnu nastavu a izuzetno retko besplatno zimovanje/letovanje.

Zvanični podaci (na uzorku od 47 škola koje vode evidenciju - podaci za školsku godinu 2004/05)

	Besplatni udžbenici	Besplatan školski pribor	Besplatna užina	Besplatna rekreativna nastava	Besplatno zimovanje / letovanje
Ukupan broj učenika	291	1.102	1.909	109	5
Broj romske dece	174	252	509	11	1
Procenat romske dece	59,79%	22,87%	26,66%	10,09%	20,00%

Romska deca, korisnici ovih mera materijalne podrške, najčešće dobijaju besplatne udžbenike. Više nego dva puta rede imaju mogućnost da im se obezbedi besplatna užina i školski pribor, a gotovo 6 puta rede besplatni boravak na rekreativnoj nastavi. Besplatno zimovanje/letovanje je u našem uzorku dobio ukupno samo petoro dece od kojih je tek jedno romske nacionalnosti.

Srednje obrazovanje

• Obuhvat srednjim obrazovanjem - upisani u prvi razred

U 34 srednje škole u školskoj godini 2005/06 upisano je ukupno 7.796 učenika, od čega je samo 113 učenika romske nacionalnosti (1.81%).

Zvanični podaci (34 srednje škole - upisani u prvi razred u školskoj godini 2005/06)

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj upisanih učenika u prvi razred	919	1.360	944	3.960	793
Broj romske dece	4	26	5	73	5
Procenat romske dece	0,40%	1,90%	0,53%	1,84%	0,63%

Najveći procenat romske dece nalazimo u Beogradu i Nišu, a najmanji u Subotici.

Romska deca gotovo po pravilu upisuju stručne škole (pretežno tehničke, građevinske, elektro ili prehrambene struke).

Ovaj podatak se istovremeno može smatrati i pokazateljem socioekonomskog položaja romske dece.

■ Mere materijalne podrške romskoj deci ukupno češće su u funkciji obezbeđivanja minimuma preduslova vezanih za uključivanje u obrazovanje (knjige, školski pribor), a rede deo celovitijeg poimanja psihofizičkog razvoja i obrazovanja (rekreativna nastava).

■ Od ukupnog broja učenika prvih razreda srednjih škola, procenat romske dece kreće se od 0.4 do 1.9%.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Od ukupnog broja maturanata, procenat romskih učenika kreće se od 0.65 do 1.26%.

■ Dobijeni rezultati pokazuju da se proporcija učenika romske nacionalnosti u početnim i završnim razredima analiziranih specijalnih osnovnih škola kreće oko 1/3. Procenat romske dece na upisu je nešto veći nego u završnom razredu, što ukazuje na tendenciju napuštanja školovanja.

■ Dobijeni rezultat nipošto ne dozvoljava donošenje generalnih zaključaka, ali može pomoći u preispitivanju uvrežene predstave o tome da romska deca čine većinu od ukupnog broja

• Obuhvat srednjim obrazovanjem - završili srednju školu

Srednje obrazovanje u 32 škole u školskoj godini 2004/05 završilo je ukupno 7.323 učenika, od kojih je 70 učenika romske nacionalnosti (0.96%).

Zvanični podaci (32 srednje škole - završili obrazovanje u školskoj godini 2004/05)

	Besplatni udžbenici	Besplatan školski pribor	Besplatna užina	Besplatna rekreativna nastava	Besplatno zimovanje / letovanje
Ukupan broj učenika	291	1.102	1.909	109	5
Broj romske dece	174	252	509	11	1
Procenat romske dece	59,79%	22,87%	26,66%	10,09%	20,00%

U apsolutnim iznosima, najveći broj svršenih srednjoškolaca romske nacionalnosti nalazimo u Nišu, a najmanji u Kragujevcu.

Specijalno obrazovanje/škole za obrazovanje odraslih

• Specijalne osnovne škole - učešće romske dece

Prema dostupnim podacima u 8 osnovnih specijalnih škola u Subotici, Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Vranju u prvi razred u školskoj godini 2005/06 upisan je ukupno 61 učenik, od čega je 21 učenik romske nacionalnosti (37.07%).

U istim školama specijalno osnovno obrazovanje u školskoj godini 2004/05 završilo je ukupno 129 učenika, od čega je 37 učenika romske nacionalnosti (28.58%).

• Specijalne srednje škole - učešće romske dece

Prema informacijama obezbedenim iz 4 specijalne srednje škole, ukupan broj upisanih učenika u prvi razred u školskoj godini 2005/06 je 61, od čega je 24 učenika romske nacionalnosti (39.345).

U istim školama specijalno srednje obrazovanje u školskoj godini 2004/05 završilo je ukupno 75 učenika, od čega je 24 učenika romske nacionalnosti (32.00%).

• Škole za obrazovanje odraslih

U školskoj godini 2005/06 u prvi razred u 3 škole za osnovno obrazovanje odraslih upisano je ukupno 109 učenika, od čega je čak 98% romske nacionalnosti. Učešće polaznika romske nacionalnosti koji su u školskoj godini 2004/05 završili školu za osnovno obrazovanje odraslih je 65.6%.

Ovaj podatak možda ne bi bio neposredno indikativan za pitanje ostvarivanja prava na obrazovanje romske dece (obuhvat osnovnim obrazovanjem) da nije praćen informacijom da je 75-80% učenika ovih škola mlade od 15 godina.²⁸

učenika u specijalnim školama u Srbiji (po nekim navodima čak i do 80%).

■ Dobijeni rezultati pokazuju da se proporcija učenika romske nacionalnosti u početnim i završnim razredima analiziranih specijalnih srednjih škola kreće od 1/3 do 2/5. Procenat romske dece na upisu je nešto veći nego u završnom razredu, što ukazuje na tendenciju napuštanja školovanja.

■ Ovaj nalaz je, kao i podaci vezani za specijalno osnovno obrazovanje, u suprotnosti sa nezvaničnim procenama koje govore o mnogo većem procentualnom učešću romskih učenika u ukupnom broju učenika specijalnih škola.

²⁸ Škole za obrazovanje odraslih, po zakonu, treba da upisuju samo polaznike starije od 15 godina.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Broj romske dece koja su završila osnovnu školu je za 72% manji od broja onih koji su upisali prvi razred. Ovo je gotovo 5 puta veća stopa osipanja ako se posmatra u odnosu na podatak da je procenat osipanja do kraja osnovnoškolskog obrazovanja uopštoj populaciji 15%.

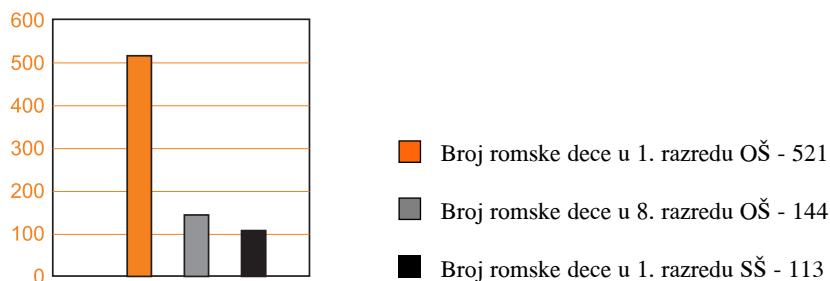
■ U odnosu na broj dece koja su završila osnovnu školu, među romskom decom je za 20% manje onih koji nastave srednjoškolsko obrazovanje nego što je to u opštoj populaciji.

■ Stopa napuštanja školovanja među romskom decom mnogo je veća tokom osnovnog obrazovanja nego pri prelasku u srednje škole.

Drugi pokazatelji

• Napuštanje školovanja - zvanični podaci

Primenjena metodologija ne dopušta donošenje sasvim pouzdanih zaključaka o stopi napuštanja školovanja, mada postojeći podaci dopuštaju uvid u eventualne razmere ove pojave.

Kao što može da se vidi iz tabele, ukupan broj učenika romske nacionalnosti koji su u 84 osnovne škole u 5 gradova upisali 1. razred (521) je 3.62 puta veći od ukupnog broja onih koji su u istim školama završili 8. razred (144).

Ukupan broj romske dece upisane u srednje škole (113) predstavlja oko 78% od onih koji su završili osnovno obrazovanje. Istovremeno, zvanični pokazatelji govore da srednju školu upiše 98% dece iz opšte populacije koja su završila osnovnu školu.

• Napuštanje školovanja - iskazi roditelja

Podaci dobijeni na osnovu anketiranja romskih porodica obezbeđuju drugi ugao posmatranja. U proseku 17% romskih porodica izveštava da imaju decu školskog uzrasta koja ne idu u školu (raspon od 5.83 - 28.33%). S obzirom na način na koji su podaci prikupljeni na terenu, ne može se reći precizno o kojom broju dece je reč i koji je tačno njihov uzrast, kao što nije potpuno jasno ni da li je reč o deci koja nisu ni upisana u školu ili su je napustila. Međutim, na osnovu broja porodica i prosečnog broja dece u njima ipak može da se izvede gruba procena koja kaže da u analiziranom uzorku ima najmanje 107 a najviše 284 dece školskog uzrasta koja su izvan sistema obrazovanja.

Nešto jasnija slika se dobija analizom odgovora na direktno pitanje da li u porodici ima dece koja su napustila školovanje. Podaci pokazuju da su razlike između gradova statistički značajne i mogu da predstavljaju osnov za dalju analizu i pokušaj traganja za faktorima koji utiču na činjenicu da je učestalost kojom romska deca napuštaju školovanje najmanja u Kragujevcu, nešto veća u Subotici i Vranju, a ubedljivo najveća u Nišu a potom i Beogradu.

Učestalost napuštanja školovanja (prema podacima dobijenim od roditelja Romske dece) analizirali smo i u odnosu na neke druge parametre, kao što su obrazovni i radni status majke i oca. Pokazalo se da deca majki koje nemaju stalno zaposlenje (nezaposlene, privremeni / povremeni poslovi, sakupljanje sekundarnih sirovina) i čiji je obrazovni status nizak (bez osnovne škole ili samo sa nepotpunom osnovnom školom) značajno češće napuštaju školovanje nego deca zaposlenih majki i majki sa viših stepenom obrazovanja. Radni status očeva se nije pokazao kao bitan faktor, za razliku od obrazovnog statusa - deca čiji su očevi bez škole ili imaju nepotpunu / potpunu osnovnu školu, značajno češće napuštaju školovanje nego deca čiji očevi imaju viši stepen obrazovanja.

Roditelji čija deca su napustila školovanje odgovarali su i na pitanje koji su razlozi koji su do toga doveli.

■ Procena je da se u analiziranom uzorku nalazi od 7 - 17% romske dece školskog uzrasta koja ne idu u školu.

■ Učestalost napuštanja školovanja statistički značajno je povezana sa mestom prebivališta.

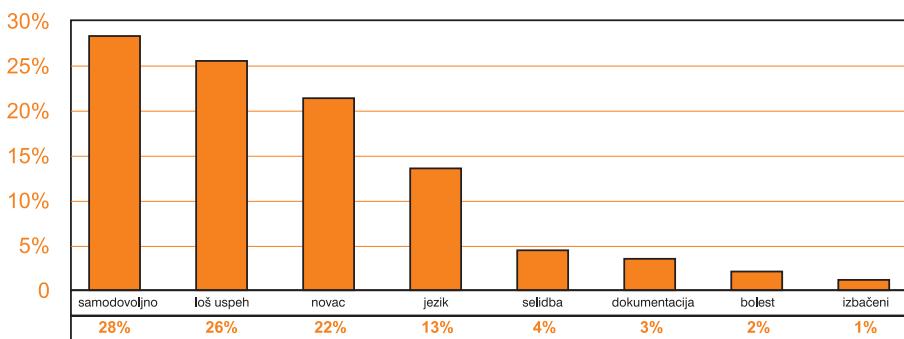
■ Učestalost napuštanja školovanja statistički značajno je povezana sa radnim i obrazovnim statusom majke, kao i sa obrazovnim statusom oca.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Polna struktura romske dece prilikom upisa u osnovnu školu je relativno ujednačena (obuhvat dečaka pri upisu u prvi razred je za 6% veći) i održava se do kraja osnovnoškolskog obrazovanja. Drugačije rečeno, stopa napuštanja osnovnog obrazovanja je podjednaka među dečacima i devojčicama.

■ Romske devojčice značajno ređe nastavljaju obrazovanje u srednjim školama nego što to čine dečaci.

Razlozi zbog kojih romska deca napuštaju školovane

Kao najčešći razlozi pojavljuju se 'samovoljna odluka deteta', loš uspeh, nedostatak novca i nedovoljno poznavanje srpskog jezika. Nešto redi razlozi su selidba i nedostatak dokumentacije, dok se najređe izjavljuju da deca ne idu u školu zbog bolesti ili zato 'što su bili izbačeni'.

• Polna struktura

Podaci prikupljeni u 84 osnovne škole u pet gradova u kojima je rađeno ovo istraživanje pokazuju da je razmara dečaka i devojčica romske nacionalnosti koji su upisali prvi razred u školskoj godini 2005/06 relativno ujednačena - 46.83% devojčica i 53.17% dečaka. Teško je govoriti o tome da li je razlika od 6% u korist dečaka statistički značajna, ali u svakom slučaju ovi konkretni podaci ne idu prilog široko rasprostranjenom uverenju da je obuhvat obrazovanjem romskih devojčica bitno manji nego što je obuhvat dečaka romske nacionalnosti.

Da nije reč samo o slučajnosti, ilustruje i podatak da od 144 učenika romske nacionalnosti koji su u školskoj godini 2004/05 završili osnovno obrazovanje 48.61% čine devojčice.

Međutim, kada se pogledaju podaci za srednje škole uočava se evidentan pad obuhvata devojčica romske nacionalnosti - od ukupno 113 romske dece koja su upisala srednju školu samo su 33 devojčice, što čini 29.2%.

SOCIJALNA I PORODIČNOPRAVNA ZAŠTITA

- Materijalno obezbeđenje porodice (MOP)
- Zvanični podaci

Zvanični podaci o broju porodica korisnika prava na materijalno obezbeđenje porodice u 2004. godini potpuno su dostupni samu u delu ukupnih brojeva. Samo dva centra za socijalni rad (Subotica i Vranje) raspolažu preciznim podacima iz kojih sa sigurnošću može da se stekne uvid u ostvarivanje ovog prava među porodicama Roma na teritorijama tih opština. Centri u Beogradu i Nišu iznose samo okvirne procentualne procene, dok se za Kragujevac ne može dobiti ni taj podatak.

Udeo koji čine romske porodice u ukupnom broju korisnika MOP-a
U opštini Subotica, romske porodice čine gotovo 60% od ukupnog broja porodica koje ostvaruju pravo na materijalno obezbeđenje porodice, dok u Vranju taj procenat nešto manji (51.31%).

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj porodica	1.380	71.037	1.074	1.022	762
Broj romskih porodica	820	/	/	/	391
Procenat romskih porodica	59,40%	oko 80%	/	30-40%	51,31%

Zvanični podaci o broju romske dece korisnika prava na materijalno obezbeđenje od 5 gradova bili su raspoloživi jedino u Subotici i Vranju. Rapolozivi podaci pokazuju da je udeo romske dece u ukupnom broju dece koja ostvaruju ovo pravo između 53.7% (Vranje) i 72% (Subotica).

■ Udeo koji romske porodice i deca čine u ukupnom broju korisnika prava na materijalno obezbeđenje preko 10 puta je veći od procenjenog udela koji Romska manjina ima u ukupnom stanovništvu Srbije.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Svaka treća romska porodica ostvaruje pravo na materijalno obezbeđenje porodice.

■ Obuhvat broja romskih porodica pravom na materijalno obezbeđenje u Subotici je dva puta veći nego u ostalim analiziranim lokacijama.²⁹

• Iskazi anketiranih porodica

Na osnovu informacija koje su sakupljene anketiranjem romskih porodica, dobija se podatak da 211 od 630 romskih porodica ostvaruje pravo na materijalno obezbeđenje porodice što čini 33,49% uzorka.

Procenat romskih porodica koje ostvaruju pravo na MOP

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Broj porodica korisnika MOPa	60	39	39	36	37
Procenat u odnosu na broj porodica iz uzorka o gradovima	65,93%	32,50%	32,50%	30,00%	30,83%

Kao što može da se vidi iz tabele jedino se u Subotici procenat romskih porodica koje su obuhvaćene ovom vrstom materijalne pomoći bitno izdvaja (dva puta je veći), dok je u ostalim gradovima vrlo ujednačen.

• Pravo na dečji dodatak • Zvanični podaci

Sve opštinske službe za društvenu brigu o deci raspolažu samo ukupnim brojem dece koja ostvaruju pravo na dečji dodatak. Jedino služba u Kragujevcu ima preciznu evidenciju koja pokazuje da romska deca čine 20,79% od ukupnog broja dece koja primaju dečji dodatak.

²⁹ Teško je sa sigurnošću reći koji razlog stoji u osnovi ovakvog nalaza. S jedne strane, to bi mogao biti odraz eventualno znatno težeg socioekonomskog položaja Roma u Subotici (veći broj porodica koje objektivno zadovoljavaju kriterijume MOPa). S druge strane, to može biti rezultat veće efikasnosti socijalnih službi, ali i veće informisanosti same romske populacije o procedurama koje su u funkciji ostvarivanja ove kategorije prava.

• Iskazi ispitanika

Na osnovu informacija koje su sakupljene anketiranjem romskih porodica, dobija se podatak da 1.027 od ukupno 1.678 romske dece ostvaruje pravo na dečiji dodatak što čini 61.20% dece iz uzorka.

Procenat romskih dece koja primaju dečji dodatak

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Broj dece	188	204	202	207	227
Procenat u odnosu na broj romske dece iz uzorka o gradovima	68,16%	36,30%	85,23%	64,89%	79,58%

Postoji relativno velika razlika u procentu romske dece koja ostvaruju pravo na dečiji dodatak na analiziranim lokacijama - raspon se kreće od 36.3% u Beogradu do čak 85.23% u Kragujevcu.

• Pravo na roditeljski dodatak - zvanični podaci

Sve opštinske službe za društvenu brigu o deci raspolažu samo ukupnim brojem porodica koje su ostvarile pravo na roditeljski dodatak, dok opštinske službe u Kragujevcu i Vranju vode vrlo preciznu evidenciju iz koje se jasno vidi ideo koji u ukupnom broju korisnika predstavljaju i romske porodice.

U 2004. godini u Kragujevcu 1.701 porodica je ostvarila pravo na roditeljski dodatak, od čega je 338 romskih porodica, što čini 19.87%. Iste godine u Vranju isto pravo je ostvarilo 275, od čega je 83 romske porodice - 30.18%.

■ Nešto malo manje od 2/3 romske dece iz uzorka ostvaruje pravo na dečiji dodatak.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

■ Romske porodice su najčešći korisnici roditeljskog dodatka za četvrtu dete.

Udeo koji čine romske porodice u ukupnom broju porodica

	Kragujevac	Vranje
Za 1. dete	14,99%	0 ³¹
Za 2. dete	20,00%	16,67%
Za 3. dete	35,20%	27,71%
Za 4. dete	60,60%	94,44%

Iz tabele se vidi da procenat romskih porodica u ukupnom broju postepeno raste od prvog ka četvrtom detetu. Romske porodice iz Kragujevca i Vranja imaju relativno ujednačen udeo u ukupnom broju porodica koje su ostvarile pravo na roditeljski dodatak za drugo i treće dete. Ako bismo sudili po razmeri sa kojom romske porodice učestvuju u ostvarivanju prava na roditeljski dodatak za 4. dete, mogli bismo da kažemo da romske porodice češće imaju (a u Vranju gotovo jedino one) četvoro dece nego druge porodice.

• Povremena novčana naknada - zvanični podaci

Zvanični podaci o tačnom broju romskih porodica/dece koji su ostvarili pravo na povremenu novčanu naknadu u 2004. godini bili su dostupni jedino u centrima za socijalni rad Subotica, Kragujevac i Vranje.

Udeo koji čine romske porodice u ukupnom broju korisnika prava na povremenu naknadu

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj porodica	146	5.382	86	3.117	1.260
Broj romskih porodica	20	/	24	/	302
Procenat romskih porodica	13,70%	oko 80%	21,91%	/	23,97%

³⁰ Za prvorodenu decu na teritoriji opštine Vranje uopšte nisu isplaćivani roditeljski dodaci.

Iz tabele se vidi da se udeo romskih porodica/dece kreće u rasponu od 13.70% (Subotica) do 27.91% (Kragujevac).

- Zaštita dece bez roditeljskog staranja - zvanični podaci
  - Porodični smeštaj i usvojenja

Procenat romske dece u odnosu na ukupan broj dece koja se nalaze na smeštaju u hraniteljskim porodicama.

	Subotica	Kragujevac	Niš	Vranje
Ukupan broj dece	160	42	88	11
Broj romske dece	19	9	/	5
Procenat romske dece	11,88%	21,43%	Oko 20%	45,45%

Raspoloživi podaci pokazuju da romska deca čine od 12 - 21% od ukupnog broja dece koja se na analiziranim lokacijama nalaze na porodičnom smeštaju.³¹

Od ukupno 21 usvojenja koje je realizovano u 2004. godini na istim opštinama, 6 se odnosi na romsku decu (28.57%). Najviše romske dece usvojeno je u Kragujevcu (4).

Prema podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, u domovima za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji nalazi se trenutno ukupno oko 1.700 dece, od čega je u proseku³² oko 30% dece romske nacionalnosti.

■ Romска deca bez roditeljskog staranja se češće zbrinjavaju u ustanovama socijalne zaštite nego u hraniteljskim i usvojiteljskim poradicama.

³¹ Veliki procenat u Vranju nije ušao u ovu analizu obzirom na ukupno mali broj dece na porodičnom smeštaju na ovoj opštini.

³² Zastupljenost romske dece u pojedinačnim institucijama pokazuje velike varijacije.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

• **Starateljstvo**

Raspoloživa evidencija centara za socijalni rad iz Subotice, Kragujevca i Vranja pokazuje da je 2004. godine 324 dece stavljeno pod starateljstvo od čega je 45 romske dece (13.89%).

U apsolutnim vrednostima broj romske dece pod neposrednim starateljstvom i starateljstvom drugog lica je podjednak.

• **Deca sa smetnjama u razvoju - zvanični podaci**

Samo dve od ³³ opština koje su ušle u analizu imaju dostupnu i preciznu evidenciju o broju dece i omladine koja je razvrstana u skladu sa Pravilnikom o razvrstavanju dece i omladine sa smetnjama u razvoju. Tako je u Kragujevcu u 2004. godini desetoro romske dece (od ukupno 105), a u Vranju petoro (od ukupno 11) razvrstano kao deca sa smetnjama u razvoju.

Preciznu evidenciju o deci sa smetnjama u razvoju obezbedila su samo 3 centra za socijalni rad.³⁴ Od ukupnog broja dece sa smetnjama u razvoju koja su na evidenciji centara romska deca čine od 11.5 - 14.93%.

• **Drugi podaci**

Iako je predmet analize bilo i učešće romske dece u drugim merama koje službe centara za socijalni rad realizuju, preciznije podatke za 2004. godinu obezbedila su samo 3 centra (Kragujevac, Vranje, Beograd - Obrenovac). Ovde navodimo zbirno samo one mere za koje je postojao i tačan podatak koji se odnosi na romsku decu radi sticanja okvirnog uvida u razmere učešća.

---

³³ Beograd i Niš imaju samo ukupne brojeve, dok Subotica ne raspolaže uopšte nikakvim podacima.

³⁴ Beograd i Niš raspolažu samo ukupnim brojevima.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Mera	Ukupan broj postupaka	Postupci koji se odnose na romsku decu	
		Broj	Procenat
Određivanje ličnog imena	9	6	66,67%
Poveravanje iz vanbračne zajednice	46	26	56,52%
Regulisanje viđenja deteta	8	2	25,00%
Saglasnost za maloletnički brak	35	13	37,145%
Pojačane mere nadzora	13	3	23,08%
Raspolaganje imovinom	14	6	42,86%

Više od polovine postupaka vezanih za određivanje ličnog imena i poveravanje iz vanbračne zajednice odnose se na romsku decu. Oko četvrtina postupaka koji se odnose na regulisanje viđenja deteta i pojačane mere nadzora direktno je vezana za ostvarivanje prava romske dece. U ukupnom broju postupaka davanja saglasnosti za maloletnički brak nešto više od jedne trećine se odnose na maloletna lica romske nacionalnosti.

ZDRAVLJE

Lokalne zdravstvene ustanove i zavodi za zaštitu zdravlja ne raspolažu niti jednim zvaničnim podatkom koji bi bio relevantan za praćenje ostvarivanja prava na zdravlje romske dece.

Sva raspoloživa evidencija omogućava samo sticanje uvida u *ukupan broj* vakcinisane dece, opštu stopu smrtnosti novorodenčadi i dece do 5 godina, broj dece na bolničkom lečenju (uz eventualno najčešća oboljenja, tj. razloge za hospitalizaciju) i ukupan broj poseta patronažnih službi.

Na osnovu obavljenih razgovora sa patronažnim službama i pedijatrima sažeta su neka od iskustava iz prakse kao i nezvanične procene osnovnih teškoća koje negativno utiču na zdravlje romske dece.

Opšta i zajednička ocena patronažnih službi i pedijatara grupiše se oko sledećih grupa teškoća:

- pretežno loši higijenski uslovi stanovanja i nezadovoljavajuća lična higijena,
- teškoće pristupa medicinskih službi/vozila u udaljena nehigijenska naselja bez puta,
- neredovne vakcinacije i nedostatak dokumentacije.

• Vakcinacije

Iako su svi anketirani zdravstveni radnici istakli problem neredovnosti vakcinacije romske dece, praktično нико од njih nije ukazao na potrebu pokretanja posebnih lokalnih akcija i programa koji bi bili u funkciji povećanja obuhvata. Jedini pozitivan izuzetak predstavljaju lokalne institucije u Kragujevcu.³⁵

Na osnovu iskaza *anketiranih* roditelja romske dece dobija se podatak da je 91.95% dece iz uzorka vakcinisano.

---

³⁵ Obavljen je popis sve dece koja nisu primila vakcinu i proces vakcinacije je u toku.

Procenat vakcinacije po gradovima prema iskazima roditelja romske dece

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Vakcinisani	95,29%	86,48%	100%	83,39%	100%

Najniži procenat vakcinacije u uzorku evidentira se u Beogradu i Nišu, dok su u Kragujevcu i Vranju, prema iskazima anketiranih roditelja, sva deca vakcinisana.

• Dokumentacija

Na osnovu iskaza *anketiranih* roditelja romske dece, dobija se podatak da u ukupno 9.37% porodica postoje deca koja nemaju zdravstvenu knjižicu.³⁶ Interesantno je primetiti da se učestalost posedovanja zdravstvene knjižice isto distribuira po gradovima kao i učestalost vakcinacije. Najveći procenat porodica u kojima deca nemaju zdravstvenu knjižicu evidentira se u Beogradu i Nišu a nešto manji u Subotici. U Kragujevcu i Vranju nema porodica u kojima su deca bez zdravstvene knjižice.

• Usluge patronažne službe

Patronažne službe, prema iskazima anketiranih patronažnih sestara, najčešće nemaju teškoća u komunikaciji sa romskim porodicama, saradnja je u pravilu dobra ('romsko stanovništvo prima patronažne sestre blagonaklono'), ali ne postoji pravi uvid u to koliko i kako se primenjuju saveti.³⁷

Rezultati *ankete* 630 romskih porodica pokazuju da najveći procenat (70.43%) redovno koristio/koristi usluge patronažnih službi, dok 12.13% porodica izveštava da su ih koristili samo jednom. Nešto manje od 5%

³⁶ Način popunjavanja upitnika ne obezbeđuje tačan broj dece već samo porodica.

³⁷ Subjektivne ocene patronažnih sestara kreću se od ocena da roditelji romske dece u potpunosti odbijaju primenu saveta (Niš) do toga da je njihova briga za decu bolja od brige roditelja iz opšte populacije (Vranje).

■ Redovnim vakcinacijama nije obuhvaćeno ukupno 8% romske dece u uzorku. Najveći broj nevakcinisne dece registruje se u Beogradu i Nišu.

■ U 9% romskih porodica iz uzorka ima dece koja nemaju zdravstvenu knjižicu. Najveći broj takvih porodica registruje se u Beogradu i Nišu.

■ Gotovo svaka deseta romska porodica ne zna za postojanje patronažnih službi i njihovu ulogu.

■ Roditelji romske dece koji nemaju stalno zaposlenje gotovo u pravilu su oni koji ne znaju za postojanje patronažnih službi.

■ Roditelji romske dece koji uopšte nemaju školu ili imaju tek nekoliko razreda osnovne škole dva i po puta češće ne znaju za postojanje patronažnih službi u odnosu na roditelje sa osnovnom ili srednjom školom.

izjavljuje da su odbili uslugu patronažne službe, a 3.49% da su tražili ali je usluga izostala.

Ono što je posebno važno je podatak da 9.3% porodica u uzorku uopšte nema informaciju o patronažnim službama i njihovoj ulozi.

Statistički značajno najveći broj neinformisanih porodica registruje se u Subotici (dva puta više nego u Beogradu, Kragujevcu, Nišu i Vranju).

Obrazovni i radni status roditelja pokazao se kao značajan faktor u odnosu na informisanost o patronažnim službama. Što je viši stepen obrazovanja (posebno kod majki) redi su slučajevi da roditelj ne zna za postojanje patronažnih službi. Među očevima sa stalnim zaposlenjem najmanje je onih koji ne znaju za patronažnu službu, a među majkama nema ni jedne koja za nju ne zna.

• Usluge lečenja

Pedijatri ističu kao poseban problem ocenu da su relativno česte situacije da se roditelji romske dece obraćaju lekaru u poodmaklim fazama oboljenja deteta kada je hospitalizacija praktično jedino rešenje. Mišljenje je da bi od posebnog značaja bilo raditi na zdravstvenom prosvećivanju roditelja (kako prepoznati simptome, kada i kako reagovati). Po njihovim iskustvima oboljenja disajnih organa (primarno upale pluća) i probavnih organa (dizenterije) značajno su češća kod romske dece nego kod dece iz opšte populacije.

Rezultati ankete romskih porodica o tome kako uobičajeno postupaju pri oboljevanju deteta pokazuju da 64.59% roditelja bez dvoumljenja odmah vodi dete lekaru.

Gotovo jedna trećina (28.34%) izveštava da malo sačekaju da vide kako će se stanje razvijati pa onda procene da li će dete odvesti kod lekara ili ne.³⁸

³⁸ Strategija sama po sebi bez poznavanja šireg konteksta ne može biti ocenjena ni kao dobra ni kao loša. Pitanje je koliko čekaju i koji su to razlozi koji ih opredele da se obrate ili ne obrate lekaru. Moguće je da se iz ove grupe roditelja izdvaja značajan broj onih koji dete dovode u lekaru u odmaklim fazama oboljenja.

Ono što posebno izaziva zabrinutost je izjava čak 7.17% roditelja koji kažu da dete leče sami i da se ne obraćaju lekaru. Statistički značajno najčešće ovakve iskaze dali su roditelji iz Niša.³⁹

Obrazovni i radni status roditelja pokazao se kao značajan faktor u odnosu uobičajeno postupanje pri oboljevanju deteta. Što je viši stepen obrazovanja (posebno kod majki) veća je učestalost redovnog obraćanja lekaru. Među očevima i majkama sa stalnim zaposlenjem gotovo i da nema onih koji se odlučuju isključivo za lečenje deteta bez obraćanja lekaru.

• Drugi podaci

Prema *iskazima anketiranih* roditelja iz ukupno 630 porodica dobija se podatak da je 90,88% dece iz uzorka rođeno u bolnici.

Procenat rođenih u bolnici po gradovima prema iskazima roditelja romske dece

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Deca rođena u bolnici	65,94%	90,93%	100%	97,49%	98,94%

U Kragujevcu su sva deca iz uzorka rođena u bolnici a u Vranju i Nišu nešto manje. U Beogradu gotovo 9% dece nije rođeno u bolnici, dok je u Subotici procenat rođene dece u bolnici bitno niži nego u ostalim gradovima (prepostavka je da je to posledica činjenice da gotovo polovinu uzorka romskih porodica u Subotici čine porodice interno raseljenih Roma sa Kosova).

■ Deca iz nešto manje od trećine romskih porodica su u riziku da ne dobiju adekvatno i uvremenjeno lečenje, dok je deci iz 7% porodica gotovo u potpunosti uskraćena mogućnost za dobijanje stručne nege (značajnim delom zbog nedovoljne zdravstvene prosvećenosti roditelja).

■ U najvećem riziku da ih roditelji ne odvedu kod lekara kada su bolesna jesu romska deca čiji roditelji nemaju školu ili imaju tek nekoliko razreda osnovne škole.

³⁹ Odmah nakon niških roditelja po učestalosti slede roditelji iz Beograda. Incidencija ovakvih odgovora u Subotici je vrlo niska a u Kragujevcu i Vranju ih praktično i nema.

DRUGI PODACI

• Upis u matične knjige

Lokalne službe u opštinama koje su obuhvaćene analizom ne raspolažu podatkom o ukupnom broju romske dece⁴⁰ (prema popisu iz 2002. godine) niti podatkom o broju romske dece koja su upisana u matične knjige novorođenih 2004. godine.

Rezultati anketiranja romskih porodica pokazuju da je u uzorku od 1.678 dece ukupno 1.598 upisano u matične knjige (95.23%).

Procenat dece upisane u matične knjige po gradovima (prema iskazima roditelja)

	Subotica	Beograd	Kragujevac	Niš	Vranje
Upisani u matične knjige	95,56%	90,21%	100%	94,67%	100%

Procentualni raspon se kreće od 90.21% (Beograd) do 100% (Kragujevac i Vranje).

• Odgovornost roditelja - sankcije

Na osnovu dostupnih podataka sudija za prekršaje i opštinskih sudova apsolutno nije moguće steći detaljan uvid u broj pokrenutih i okončanih postupaka zbog zanemarivanja roditeljske dužnosti (neupisivanje u školu, napuštanje školovanja, povreda propisa o sprečavanju širenja zaraznih bolesti, povreda propisa iz oblasti socijalne zaštite), odnosno radi ograničenja/lišenja roditeljskog prava.

⁴⁰Neobično je da lokalne opštinske službe ne raspolažu ovim podatkom s obzirom na to da je on relativno lako dostupan i u osnovi javan.

Postojeći sistem evidencije nije sistematizovan i objedinjen, a način vođenja dokumentacije ne omogućava efikasnu analizu po relevantnim parametrima.⁴¹

Iz podataka dobijenih anketiranjem romskih porodica jedino se dobija informacija o broju roditelja koji su prekršajno sankcionisani zbog toga što im deca ne idu u školu (pri čemu ne može da se razluči da li je reč o neupisivanju ili napuštanju školovanja).

Od ukupno 630 anketiranih porodica, 525 ukupno je dalo odgovor na ovo pitanje od kojih 16 izjavljuje da su prekršajno kažnjavani (3.05%).

• Dečji rad

Podaci dobijeni anketiranjem romskih porodica ukazuju na to su deca iz ukupno 135 porodica (21.43%) uključena u neki oblik privredivanja. Istovremeno, nije dovoljno jasno da li je reč o deci koja idu u školu pa pored toga rade ili ne idu u školu uopšte.

Najveći broj iskaza svedoči o tome da su deca angažovana na skupljanju sekundarnih sirovina i na različitim povremenim poslovima. U 3 slučaja roditelji eksplicitno izjavljuju da deca prose.⁴²

Statistički analiza ukazuje na jasnou vezu obrazovnog i radnog statusa roditelja i dečjeg rada, a veze su posebno indikativne u odnosu na majke. Što je viši nivo obrazovanja majke redi su slučajevi uključivanja deteta u neki oblik privredivanja. Među majkama sa stalnim zaposlenjem nema onih koje izjavljuju da njihova deca rade.

■ Procenat roditelja koji su prekršajno sankcionisani (3.05%) zbog neškolovanja dece je manji od registrovanog procenta porodica iz kojih deca ne idu u školu (17%).

■ Svaka peta romska porodica uključuje decu u neki oblik rada koji obezbeđuje prihod.

■ Najveći rizik da se njihov rad koristi radi doprinosa prihodu porodice imaju romska deca čije majke su nezaposlene i nemaju školu.

⁴¹ Jedino su dobijeni zvanični podaci za Suboticu (ukupan broj postupaka), Niš (broj prekršajnih postupaka po svakom od osnova), ali bez podataka o tome koliko se odnosi na romsku decu.

⁴² Reč je o porodicama gde prošnja predstavlja osnovni izvor prihoda (roditelji izjavljuju da i oni sami prose).

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

• Mediji i publikacije na romskom jeziku

Od 5 gradova koji su obuhvaćeni terenskim istraživanjem, samo romska deca u Subotici imaju mogućnost da čitaju dečji list na romskom jeziku.⁴³

Lokalni radio i TV programi na romskom jeziku postoje u Nišu⁴⁴ i Beogradu⁴⁵ - u Subotici, Kragujevcu i Vranju nema ni jedne lokalne stanice koja emituje program na romskom jeziku.

• Aktivnosti lokalnih institucija usmerene na unapredjenje položaja Roma

Lokalne zajednice u kojima je vršeno istraživanje na opštinskom nivou u celini nisu dovoljno aktivne u preduzimanju ozbiljnih koraka *sistemskog tipa* koje bi bile usmerene na unapređenje položaja Roma a time i romske dece. Izuzetak predstavlja jedino opština Kragujevac gde je već usvojena Strategija za obrazovanje Roma i u toku je izrada lokalnog plana za smanjenje siromaštva među Romima. Lokalna samouprava u Kragujevcu podržala je dva projekta namenjena romskoj deci (priprema za polazak u školu i pružanje pomoći u učenju), a upravo je u toku i vakcinisanje kome je prethodilo popisivanje nevakcinisane dece. Kao sastavni deo podrške romskoj populaciji ukupno 250 romskih porodica sa decom primilo je jednokratnu novčanu pomoć.

Očekivanje je da će se i u Subotici u narednom periodu videti pozitivni pomaci obzirom da je nedavno formiran lokalni tim za inkluziju romske dece u obrazovni sistem.

Osim pripremnog odeljenja za polazak u školu za romsku decu u Vranjskoj banji na teritoriji opštine Vranje nema drugih posebnih akcija i aktivnosti. U

---

⁴³ Pokrajinski list na romskom jeziku 'ČHAVORENGO THEM' (Dečji svet) koji izlazi jednom mesečno u tiražu od 1.500 primeraka i besplatno se distribuira u školama u Vojvodini u kojima se odvija nastava na romskom jeziku.

⁴⁴ Niš - RTV Nišava, RTV Čair, RAPORTISARA (RTV Belle Amie)

⁴⁵ Beograd - TV Amaro Dromi, TV Khlo e Romengo, Radio stanice - Khko e Romengo, Srce, Obrenovac

Nišu se takođe ne beleže sistemske akcije lokalnih institucija (osim jednokratne akcije Opštine Niš koja je osnovnoj školi "Vuk Kradžić" gde je većina učenika romske nacionalnosti poklonila 180 kompleta knjiga i školskog pribora).

Od tri beogradske opštine koje su obuhvaćene istraživanjem detaljniji podaci od lokalnih institucija dobijeni su samo od opštine Palilula. Na toj opštini je 2003. godine oformljena kancelarija zastupnika za manjinske zajednice. Osim službe neposredne pomoći/savetovanja manjinskim zajednicama, ova kancelarija je realizovala i nekoliko pojedinačnih akcija koje se neposredno odnose na romsku zajednicu (odnošenje smeća iz nehigijenskog naselja, asfaltiranje ulica u dva naselja u kojima pretežno žive Romi, edukativni projekat za decu i odrasle). Procena je da opština Palilula ima dobar potencijal da problemu položaja lokalne romske zajednice u narednom periodu pristupi na sveobuhvatan način.

SAŽETAK

'Mreža monitora prava romske dece' je deo šireg trogodišnjeg projekta **Inkluzivno obrazovanje romske dece u Srbiji** čiji je nosilac britanska organizacija **Spasimo decu (Save the Children UK)**. Projekat se realizuje iz sopstvenih sredstava organizacije, kao i iz donacija Vlade Velike Britanije i Vlade Luksemburga.

Uz koordinaciju **Centra za prava deteta**, projekat je realizovan u Subotici, Beogradu (u opština Palilula, Obrenovac i Čukarica), Kragujevcu, Nišu i Vranju u periodu od jula 2005. godine do marta 2006. godine sa **ciljevima:** **1.** razvoja metodologije prikupljanja i analize podataka o položaju romske dece uz oslanjanje na prava deteta kao osnovni okvir, **2.** osnaživanja romskih aktivista za sistematski pristup problematičnom položaju romske dece, kao i **3.** formiranja baze relevantnih i specifičnih pokazatelja kao osnov za podsticanje i praćenje usmerenih lokalnih akcija za unapredjenje položaja romske dece.

Prikupljanje podataka vršeno je na osnovu posebno pripremljenih upitnika za škole, centre za socijalni rad, zdravstvene ustanove, opštinske i pravosudne organe i romske porodice. U terenskom istraživanju učestvovalo je 14 istraživača - predstavnika 6 romskih organizacija.

Publikacija predstavlja doprinos upotpunjavanju podataka o položaju romske dece u Srbiji. Prvenstveno je namenjena lokalnim akterima u sredinama u kojima su podaci prikupljeni kao osnova za pokretanje akcija unapredavanja stanja prava romske dece. Istovremeno, publikacija može da posluži i drugima kao model za prikupljanje i analizu podataka.

Dostupnost podataka

Postojeći mehanizmi ne obezbeđuju sistem evidencije na način koji omogućava ekonomično i transparentno sticanje uvida u stanje ostvarivanja prava romske dece u praksi. U ovom trenutku do pouzdanijih podataka se u pravilu može doći samo uz dodatno i posebno angažovanje stručnih službi. Istovremeno, neposredan uvid u način na koji su pojedini sistemi obezbedivali tražene podatke pokazuje da se postojeći sistem evidencije uz minimalne korekcije i bez većih dodatnih zahteva na nivou prakse može staviti u funkciju praćenja unapredjenja položaja Roma, odnosno romske dece.

Osnovni podaci

Gotovo jedna petina romskih porodica nema stalno mesto prebivališta. Romska deca odrastaju u porodicama koje najčešće imaju 5 ili više članova, a u proseku više dece nego što imaju porodice iz opšte populacije. U romskim poradicama majke i očevi imaju značajno niži obrazovni nivo nego što je

obrazovni nivo roditelja u opštoj populaciji.

Više od 3/4 romske dece živi u porodicama koje nemaju stabilan izvor prihoda.

Obrazovanje

Procena je da se u analiziranom uzorku nalazi od 7 - 17% romske dece školskog uzrasta koja ne idu u školu.

Učešće romske dece u ukupnom broju dece na programima pripreme za polazak u školu je značajno manja nego što je njihova procenjena procentualna zastupljenost u ukupnom broju stanovnika Srbije. Od 5 analiziranih lokacija, samo se u dva grada realizuju programi pripreme za polazak u školu koji su posebno namenjeni romskoj deci a sprovode ih zvanične institucije. Obuhvat programima pripreme romske dece za polazak u školu statistički značajno je povezan sa obrazovanjem roditelja i mestom prebivališta.

Proporcija romske dece koja ostvaruju pravo na regresiranu cenu boravka u predškolskim ustanovama je vrlo niska, naročito kada se imaju u vidu drugi ekonomski i socijalni pokazatelji vezani za romsku populaciju. S druge strane, ovako niska proporcija delimično je posledica i činjenice da je učešće broja romske dece u ukupnom broju dece koja borave u predškolskim ustanovama u statističkom smislu gotovo zanemarljivo.

U osmom razredu osnovnog obrazovanja ukupan broj romske dece je za 72% manji nego u prvim razredima. Ovo je gotovo 5 puta veća stopa osipanja ako se posmatra u odnosu na podatak da je procenat osipanja do kraja osnovnoškolskog obrazovanja uopštoj populaciji 15%.

Romska deca značajno češće ponavljaju razred nego što bi se očekivalo s obzirom na njihovu srazmernu zastupljenost u ukupnom broju učenika osnovnih škola, što se može indirektno ali pouzdano smatrati pokazateljem (prosečno) slabije školske uspešnosti romske dece u odnosu na opštu populaciju. Romska deca su značajno češće korisnici mera materijalne podrške socijalno ugroženim kategorijama učenika nego što su srazmerno zastupljeni u ukupnom broju dece obuhvaćene osnovnim obrazovanjem u sredinama (školama) koje su bile uključene u ovo istraživanje. Ovaj podatak se istovremeno može smatrati i pokazateljem socioekonomskog položaja romske dece.

Mere materijalne podrške romskoj deci ukupno češće su u funkciji obezbeđivanja minimuma preduslova vezanih za uključivanje u obrazovanje (knjige, školski pribor), a ređe deo celovitijeg poimanja psihofizičkog razvoja i obrazovanja (rekreativna nastava).

Akcije usmerene na podršku uključivanju Roma u obrazovanje pozitivno utiču na porast obuhvata osnovnim obrazovanjem.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

U odnosu na broj dece koja su završila osnovnu školu, među romskom decom je za 20% manje onih koji nastave srednjoškolsko obrazovanje nego što je to u opštoj populaciji. Stopa napuštanja školovanja među romskom decom mnogo je veća tokom osnovnog obrazovanja nego pri prelasku u srednje škole. Od ukupnog broja učenika prvih razreda srednjih škola, procenat romske dece kreće se od 0.4 do 1.9%. Od ukupnog broja maturanata, procenat romskih učenika kreće se od 0.65 do 1.26%.

Učestalost napuštanja školovanja statistički značajno je povezana sa mestom prebivališta, radnim i obrazovnim statusom majke, kao i sa obrazovnim statusom oca.

Polna struktura romske dece prilikom upisa u osnovnu školu je relativno ujednačena (obuhvat dečaka pri upisu u prvi razred je za 6% veći) i održava se do kraja osnovnoškolskog obrazovanja. Drugačije rečeno, stopa napuštanja osnovnog obrazovanja je podjednaka među dečacima i devojčicama. Romske devojčice značajno ređe nastavljaju obrazovanje u srednjim školama nego što to čine dečaci.

Dobijeni rezultati pokazuju da se proporcija učenika romske nacionalnosti u početnim i završnim razredima analiziranih specijalnih osnovnih škola kreće oko 1/3. Procenat romske dece na upisu je nešto veći nego u završnom razredu, što ukazuje na tendenciju napuštanja školovanja. Dobijeni rezultati pokazuju da se proporcija učenika romske nacionalnosti u početnim i završnim razredima analiziranih specijalnih srednjih škola kreće od 1/3 do 2/5. Procenat romske dece na upisu je nešto veći nego u završnom razredu, što ukazuje na tendenciju napuštanja školovanja.

Ovaj nalaz je, kao i podaci vezani za specijalno osnovno obrazovanje, u suprotnosti sa nezvaničnim procenama koje govore o mnogo većem procentualnom učeštu romskih učenika u ukupnom broju učenika specijalnih škola.

Socijalna zaštita

Udeo koji romske porodice i deca čine u ukupnom broju korisnika prava na materijalno obezbeđenje preko 10 puta je veći od procjenjenog udela koji romska manjina ima u ukupnom stanovništvu Srbije.

Svaka treća romska porodica ostvaruje pravo na materijalno obezbeđenje porodice.

Nešto malo manje od 2/3 romske dece iz uzorka ostvaruje pravo na dečji dodatak.

Romske porodice su najčešći korisnici roditeljskog dodatka za četvrtu dete.

Romske porodice/deca čine oko petine korisnika prava na povremenu novčanu naknadu.

Romska deca bez roditeljskog staranja se češće zbrinjavaju u ustanovama socijalne zaštite nego u hraniteljskim i usvojiteljskim porodicama.

Zdravstvena zaštita

Redovnim vakcinacijama nije obuhvaćeno ukupno 8% romske dece u uzorku.

U 9% romskih porodica iz uzorka ima dece koja nemaju zdravstvenu knjižicu.

Gotovo svaka deseta romska porodica ne zna za postojanje patronažnih službi i njihovu ulogu.

Roditelji romske dece koji nemaju stalno zaposlenje gotovo po pravilu su oni koji ne znaju za postojanje patronažnih službi.

Roditelji romske dece koji uopšte nemaju školu ili imaju tek nekoliko razreda osnovne škole dva i po puta češće ne znaju za postojanje patronažnih službi u odnosu na roditelje sa osnovnom ili srednjom školom.

Deca iz nešto manje od trećine romskih porodica su u riziku da ne dobiju adekvatno i uvremenjeno lečenje, dok je deci iz 7% porodica gotovo u potpunosti uskraćena mogućnost za dobijanje stručne nege (značajnim delom zbog nedovoljne zdravstvene prosvećenosti roditelja).

U najvećem riziku da ih roditelji ne odvedu kod lekara kada su bolesni su romska deca čiji roditelji nemaju školu ili imaju tek nekoliko razreda osnovne škole.

Oko 5% romske dece u uzorku nije upisano u matične knjige rođenih.

Drugi podaci

Procenat roditelja koji su prekršajno sankcionisani (3.05%) zbog neškolovanja dece je manji od registrovanog procenta porodica iz kojih deca ne idu u školu (17%).

Dečji rad - svaka peta romska porodica uključuje decu u neki oblik rada koji obezbeđuje prihod. Najveći rizik da se njihov rad koristi radi doprinosa prihodu porodice imaju romska deca čije majke su nezaposlene i nemaju školu.

U vezi sa medijima i publikacijama na romskom jeziku, situacija je takva da, od 5 gradova koji su obuhvaćeni terenskim istraživanjem, samo romska deca u Subotici imaju mogućnost da čitaju dečji list na romskom jeziku.

Lokalni radio i TV programi na romskom jeziku postoje u Nišu i Beogradu - u Subotici, Kragujevcu i Vranju nema ni jedne lokalne stanice koja emituje program na romskom jeziku.

Lokalne zajednice u kojima je vršeno istraživanje na opštinskom nivou u celini nisu dovoljno aktivne u preduzimanju ozbiljnih koraka *sistemskog tipa* koje bi bile usmerene na unapređenje položaja Roma a time i romske dece. Najaktivnije u tom smislu su lokalne strukture u Kragujevcu. U opštini Subotica registriraju se prvi pozitivni koraci, a opština Palilula (Beograd) se procenjuje kao opština sa dobrim potencijalima.

HARNE

'Neto monitorengo pala e rromane čhavorrende ortujra', si buhljardo kotor katar trinebršengo projekto **Inkluzivno sićope rromane čhavorrengi ande e Srbija** savo indarel britansko ćidipe **Inkalas e čhavorren (Save the children UK)**. Projekto realizuil pire lovenca, numaj vi e donacijenca katar e Gavarmenujra katar e Veliko Britanija thaj o Luksemburgo.

Tala e koordinacija katar o ćidipe "Maškar pala čhavorrende ortujra" ("Centar za prava deteta"), projekto ćerdape ande e Subotica, Beogrado(ande e forujra Palilula, Obrenovco thaj Čukarica), Kragujevco, Nišo, thaj Vranje katar o julo 2005. brš dži kol marcin ko 2006. brš. **Projektošće resimata:** 1. buhljariepe katar e metodologija pala ćidipe thaj analiza katar kova sao ćidam kana dičhipe e rromane čhavorra, savo si fundome pe čhavorrende ortujra, 2. rromane aktivistonengo zujraripe te pe rromane čhavorrende pharimata len sitematsko dičhipe, sar vi 3. kupa katar e informacie savi si fundo te ćerenpe, numaj vi sar te čholpe sama pe lokalne akcione planujra save si ando o dičhipe te majopre vazdelpe rromane čhavorrengi than.

E informacie linepe andar pučimatendē lila save pherdine e sikamne institucie, maškara pala e socijalno bući, sastarne thana, forošće thaj krisende thana thaj rromane njamujra. E informacije ćidine dešuštar manuša - andar šov rromane ćidimata.

Kaja publikacia si jekh aresipe te barvarelpe o dičhipe pe rromane čhavorrengi than ande Srbija. Majanglal si pala e manuša andar e thana katar si e informacie ćidine, te majopre vazden e rromane čhavoređe ortujra. Ande jekh vrjama, e publikacija šaj avrendē te ažutil sar te ćiden thaj te ćeren a analiza katar e informacie.

Aresipe dži kol informacie

Adesutne mehanizmujra či ćeren sistemujra pala e evidencija save den šaipe te majloće ando čaćipe dičhelpe sar rromane čhavorra aresen džikol pire ortujra. Ades, dži kol majčače informacie šaj avelpe te e strukaće organizacije majbut ćeren bući. Ande jekh vrjama, kana dikhas sar pokajekh sistemujra den rrodine informacie, sikavel kaj adesutno sistemo pala e evidencija, cikne korekcijasa thaj bi majbare rrodimtengo, po leveli katar e čaći bući, šaj te avel ande e funkcija te čholpe samo te majopre vazdelpe than e Rromengo, oli rromane čhavorengi.

Fundošće informacie

Sajekh pandžto rromane familia naj sajekh vrjamako bešimasko than. Rromane čhavorra bajron ande familie kaj, majbut drom, si pandž oli majbut manuša. Po maškarutno dičhipe, si len majbut čhavorra

no ande gadžikanendē njamujra. Ande rromane familie e dejen thaj daden si majcikno sićimasko leveli katar e gadžikane deja thaj dada. Majbut no trineštarende rromane čhavorra trajin ande familie saven naj sajekh vrjamako šaipe te len love.

Sićope

Sikavelpe, kaj ke familie save si anketirime, 7-17% rromane čhavorra save trubun te džan ande sikamni, či džan.

Rromane čhavorreng than, ande kupa se čhavorraendi save si čhutine ande hurdalina, si majcikno, kana dičhelpe kozom si Rroma ande e Srbija. Katar pandž analizirime thana, numaj ande duj forujra čerenpe programujra ande gavermentošće institucije pala e rromane čhovarra save teljaren ande sikamni. Kozom si rromane čhavorra ande hurdalina, statistika sikavel kaj si phanglo vi kodolesa kozom si e dadengo thaj dejengo sićomasko leveli thaj pe savo than trajin.

Cîrra rromane čhavorren, save džan ande anglasikamni, si šaipe te džan pe regresuime poćinipe. Kava majlačhe dičhelpe kana dikhas vi aver socijalne thaj ekonomikane dičhimata save si phangle pala rromano them. Pe aver rríg, gajda cikni proporcija avel andar o sikadipe thaj čaćipe, kaj po statistikako dičhipe, ande kupa katar e čhavorra save džan ande anglesikamne thana, rromane čhavorra len cikno than.

Ande ohtoto klaso ko fundosko sićope sa jekh dindo ke rromane čhavorra si pala 72% majcikno no ando angluno klaso. Kadava si 5 drom majbut kaj inlkljelpe andar e fundošći sikamni, no ke gadže. Lende si kava 15%.

Kana dičhelpe kozom si cîra rromane čhavora ande sikamne, von majsigo, no so ažukarelpe, peren ando klaso. Kadav sikavel kaj si len vi majcikno školako aresipe no aver čhavorren.

Rromane čhavorra, save sas kotor katar kava rrodipe, majbut len ažutori save delpe pala e socijalno corre sikamne no so si lengo dindo ande fundošće sikammendi kupa. Kava šaj vi te lelpe sar sikavipe katar socioekonomikano than katar e rromane čhavorra.

Lovengo ažutori pala rromane čhavorra sajekh drom si phanglo te čerelpe šaimasko minimumo te den ande sikamne thana (puštika, školače trubulimata). Majcarra delpe pe aver aktivitetujra save si phangle pala psihifizičko vazdipe thaj sićope (rekreativno sićope). Buća save si phangle ažutimasa te e Rroma den ande sikamne thana, agorisaren dindosa save bajrol.

Kana si dičhipe pe čhavorra save dine gata e fundošći sikamni, maškar e rromane čhavorra si 20% majcarra save lundžaren o sićope ande e maškarutne sikamne. E rromane čhavorra majsigo mećen e fundošći sikamni no e maškarutni.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

Katar se čavorra save si ande anglune klasujra katar e maškarutne sikavne, pe rromane čavorra perel katar o 0,4% dži kol 1,9%. Kola save agorisaren e maškarutni sikavni, pe rromane čavorra perel katar 0,65% dži kol 1,26%.

Kozom čavorra mećen e škole, e statistika sikavel kaj si phanglo e thanesa kaj trajilpe, kaj e dej ćerel bući thaj kozom si lako thaj dadesko sićomasko leveli.

Po teljaripe, ande fundošci sikamni naj baro averčhandipe ando đindo maškar e čave thaj čheja (ando angluno klaso po teljaripe si 6% majbut čhave), thaj inaćrelpe dži kol agor. Kava sikavel kaj maškar e čave thaj čheja naj averčhandipe ko dži kol agor mećel o sićope.

Rromane čheja lundžaren o sićope ande maškarutne sikamne thana ande majcarra dindo.

Kova so kava ćerdipe sikavel si kaj sikade, andar rromano naciono, ande anglune thaj agorimašće klasujra andar analizime specijalne fundošće sikamne džan dži kol 1/3. Procento rromane čavorreng po teljaripe, kana rramolpe, si majbarro no po agor, kana delpe gata. Kava sikavel kaj ke majvuče klasujra, e sikamni mećelpe. O ćerdipe sikavel kaj ande maškarutne sikamne thana, save sas kotor katar kava dićhipe, ande anglune thaj agorimašće klasujra pe rromane čavorra džal katar 1/3 dži kol 2/5. Procento rromane čavorreng po teljaripe, kana rramolpe, si majbarro no po agor, kana delpe gata. Kava sikavel kaj ke majvuče klasujra, e maškarutni sikamni mećelpe.

Kava ćerdipe, sar vi kotora sav si phangle pala specijalno sićope, sikavel averčhandipe katar mothovipe kaj si majbut si rromane čavorra ande specijalne sikamne.

Socijalno aračhipe

Kotor savo e rromane familie len ande kupa e manušendi save len lovengo ažutori si majbut no deš drom majbaro katar kova so gîndilpe kozom si rromano minoriteto baro.

Sajek trito rromane familia si šaipe te lel lovengo ažutori. Majcîrra katar 2/3 rromane čavorreng si len tromalipe te len čavorreng ažutori. Majbut drom, rromane familie len ažutori savo delpe pala štarto čavorro.

Rromani familia/čavorra si 1/5 katar e manuša save len harnevjamako lovenge ažutipe.

Rromane čavorra save si mekle e dadendar thaj dejendar, majsigo si čhutine ande socijalne institucije, no so len len bipindžarde familie.

Sastarimasko aračhipe

8% katar e rromane čavorra save diklam, či line se vakcine.

Ande 9%, katar e familie, e čavorren najl sastarimasko liloro.

Sa jekh dešto rromani familia či džanel kaj si patronažno resori thaj pala soste si.

Dada thaj deja, katar e rromane čavorra, save či čeren bući čidžanen pala patronaža.

Dada thaj deja saven naj ni jekh klaso katar e sikamni, oli si len vareso, duj tho opaš majbut drom či džanen pala e patronaža katar kola dada thaj deja save gatisardine fundošći olo maškarutni sikamni.

Čavorra katar majcîrra no 1/3 andar e rromane čhera si len šaipe te na len lačho sastarimasko ažutipe, čavorra andar 7% rromane familie či len nisavo sastarimasko ažutipe (či lendē majpaše či džanen kaj kadava trubul).

Majbaro bajo te na aresen ko sastarno kana si nasvale si ke rromane čavorra kašće majpašen naj ničefal sikamni oli si len nesave fundošće klasujra.

Dži kol 5% rromane čavorra naj rramome ande bijandimašće lila.

Aver informacie

Procento katar dada thaj deja save si loče pedepsivime (3,05%) kaj či bičhalen e čavorren ande e sikamni, si majcikno katar rramome familie andar save e čavorra či džan ande sikamne thana(17%).

Čavorrengu bućaripe - sa jekh rromani familia bućarel e čavorren ande nesavi bući savjasa therenpe love. Majbaro šaipe te e čavorra bućarenpe si ande kola familie kaj e deja či čeren bući thaj či đeline ande sikamni.

Kana si pučipe pala e midije thaj puštika pe rromani čib, o čačipe si gajda kaj, katar e pandž forujra save dikhlam, numaj rromane čavorren andar e Subotica si šaipe te dinaven čavorrendi patrin pe rromani čib.

Lokalno radio thaj TV programo pe rromani čib si ando o Nišo thaj Beogrado-ande e Subotica, Kragujevco thaj Vranje naj ni jekh radio stanica savi emituil programo pe rromani čib.

Lokalne čidimata kaj sas čerdino kava rrodipe po forosko leveli, naj but aktivno te čerelpe sistemo sar te čerelpe majbaro aresipr ke Rroma, thaj pala kodova vi ke rromane čavorra. Pala kava, majvučo aresipe si ando o Kragujevco, ando foro e suboticako dičhenpe anglune aresimata, thaj ando foro Palilula (Beogrado) šaj te motholpe kaj si foro bare zorasa.

Na romski jezik preveo Stevan Nikolić
Pe rromani čib nakhada o Stevan Nikolić

SUMMARY

'Roma Children's Rights Monitoring Network' is part of a broader three-year project titled **Inclusive Education of Roma Children in Serbia**, led by *Save the Children UK*. Project implementation is financed by Save the Children UK funds, as well as by donations from the governments of UK and Luxembourg.

Coordinated by the **Child Rights Centre**, the project was implemented in Subotica, Belgrade (in its Palilula, Obrenovac and Čukarica municipalities), Kragujevac, Niš and Vranje, in the period from July 2005 to March 2006, with the following **goals**: 1. develop a methodology of collecting and analysing data on the position of Roma children, using child rights as the main framework, 2. empower Roma activists for a systematic approach to problems related to the position of Roma children, and 3. establish relevant and specific indicators as the basis for encouraging and monitoring well-oriented local campaigns aimed at improving the position of Roma children.

Data collection was based on specially designed questionnaires for schools, social welfare centres, health care institutions, municipal and judicial authorities and Roma families. The survey was conducted by a team of 14 - representatives of 6 Roma organisations.

A publication that was released helps make more complete the data concerning the position of Roma children in Serbia. This publication is primarily intended for local stakeholders in those areas that were covered by data collection, serving as a basis for launching campaigns aimed at improving the rights of Roma children. The publication may also serve others as a model for data collection and analysis.

Access to data

The existing mechanisms fail to provide an appropriate system of data records so as to ensure a cost-effective and transparent insight into the practical exercise of rights by Roma children. Right now, more reliable data may only be reached through additional efforts by professional services. At the same time, direct insight into how certain systems had provided the requested data reveals that, with some minor adjustments and without any major additional requirements in terms of practice, the current system of data records can actually serve the purpose of monitoring improvement of the Roma position, i.e. the position of Roma children.

Background

Almost one-fifth of Roma families do not have a permanent place of residence. Roma children are mostly raised in families with five or more members, which exceeds the average number of children

per family, in terms of general population. Education level of Roma parents is significantly lower than that of other parents, in terms of general population.

More than three-fourths of Roma children are living in families without steady income.

Education

The analysed sample is estimated to include between 7% and 17% of Roma children of school age who are not going to school.

Of all the children attending pre-school preparatory programmes, the percentage of Roma children is significantly lower than their estimated representation in Serbia's overall population. Of the five locations that were analysed, only two cities are implementing pre-school preparation programmes specially designed for Roma children, which are organized by official institutions. In statistical terms, inclusion of Roma children in pre-school preparatory programmes is closely related to their parents' level of education and to their place of residence.

The proportion of Roma children exercising the right to attend pre-school institutions at a subsidised price is very low, especially when other socio-economic indicators relating to the Roma population are taken into account. On the other hand, such a low proportion is partly due to the fact that, statistically speaking, the share of Roma children in the overall number of children attending pre-school institutions is almost negligible.

In primary education, the total number of Roma children attending the eighth grade is 72% lower than that of Roma children attending the first grade. The dropout rate in Roma schoolchildren is almost five times higher than the overall dropout rate of 15% in the entire primary schoolchildren population.

The frequency of Roma children who flunked grades is significantly higher than expected, given their proportionate representation in the overall number of primary schoolchildren, which may indirectly, but surely, be deemed as an indicator of lower (average) rate of success in school by Roma children as against the general population.

The number of Roma children who are beneficiaries of financial support offered by the government to socially vulnerable categories of schoolchildren is significantly more frequent as compared to their proportionate share in the overall number of primary schoolchildren from the areas included in this survey. This figure may also be considered as an indicator of socio-economic position of Roma children.

Measures of financial support offered to Roma children predominantly include securing minimum prerequisites for Roma children to start school (such as provision of textbooks and school supplies) rather than being part of a more comprehensive concept of assisting their mental and physical

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

development and education (such as assistance in paying for school excursions).

Campaigns aimed at supporting Roma inclusion in education have positive effects on increasing the number of Roma children included in primary education.

Compared to the total number of children who finished primary school, there are 20% less Roma children who continued with their secondary education, in terms of general population. The dropout rate in Roma children is much higher during primary education than when starting secondary education. Of the total number of first-grade high school students, Roma students account for between 0.4% and 1.9%. As for the total number of final-grade high school students, Roma students account for between 0.65% and 1.26%.

In statistical terms, the dropout rate is closely related to Roma children's place of residence, their mothers' employment status and education level and also to their fathers' education level.

Gender structure of Roma children starting primary school is relatively even-handed (the number of boys starting the first grade of primary school is 6% higher) and remains consistent until they finish primary school. In other words, the dropout rate in primary school is equally distributed between Roma boys and girls.

However, significantly less Roma girls than boys continue with their high school education.

Results obtained show that the proportion of Roma students in initial and final grades of special primary schools that were analysed amounts to about one-third. The percentage of Roma children is slightly higher at the time of enrolment than in the final grade, pointing to a dropout trend. The results show that the proportion of Roma students in initial and final grades of special high schools that were analysed amounts to between one-third and two-fifths. The percentage of Roma children is slightly higher at the time of enrolment than in the final grade, pointing to a dropout trend.

These findings, including figures related to special primary education, clash with unofficial estimates, which show that Roma children account for a much higher percentage of all students attending special schools.

Social welfare

Of the total number of beneficiaries of social welfare payments, the share of Roma families and children is ten times higher than the estimated share of the Roma minority in Serbia's overall population.

Every third Roma family is a beneficiary of financial support from the government.

Slightly less than two-thirds of Roma children included in the survey sample are beneficiaries of a children's allowance.

Roma families are among the most frequent beneficiaries of a family allowance paid for the fourth child in a family.

Roma families and children account for about one-fifth of beneficiaries of occasional social welfare allowances.

Roma children without parental care are more frequently accommodated in social welfare institutions than in foster families or adoptive families.

Health care

Regular immunisation programmes include less than 8% of Roma children surveyed in the sample.

Nine percent of Roma families included in the sample do not have social security health cards for their children.

Almost every tenth Roma family is unaware of the existence of community nursing services and their role. Those who are mostly unaware of the existence of community nursing services are Roma parents without steady jobs.

Roma parents who never went to school or who finished just several grades of primary school are two and a half times more frequently unaware of the existence of community nursing services than Roma parents who finished primary school or high school.

Children from slightly less than one-third of Roma families are at risk of not getting appropriate and timely medical treatment, whereas children from 7% of Roma families are totally deprived of a possibility of getting professional medical care (mainly due to their parents' lack of health awareness). The risk that they will not be taken to a doctor when they are ill is the highest in Roma children whose parents never went to school or have only finished several grades of primary school.

Around 5% of Roma children included in the sample are not registered in the birth register.

Other data

The percentage of Roma parents who were sanctioned for failure to send their children to school (3.05%) is much lower than the registered percentage of Roma families whose children do not go to school (17%).

Child labour - every fifth Roma family makes children participate in some form of income-generating labour. The risk of being made to work in order to contribute to the family income is the highest in Roma children whose mothers are unemployed and uneducated.

Više od nezvanične procene - Položaj romske dece

As for Roma-language **media and publications**, of the total of five cities included in the survey, only Roma children in Subotica have a possibility to read a children's magazine published in the Roma language.

Local radio and television programmes are broadcast in the Roma language in Niš and Belgrade, whereas in Subotica, Kragujevac and Vranje there are no local radio or TV stations that broadcast Roma-language programmes.

Local communities where the survey was conducted at the municipal level are, generally speaking, insufficiently active in taking serious systematic steps towards improving the position of Roma and their children. The most active in this domain are local structures in Kragujevac. Initial positive steps to this effect have been registered in the Subotica municipality, while (Belgrade's) Palilula municipality has been estimated as a very promising municipality in this regard.